

Ankara'nın Bilinmeyen Tarihi: XVIII. Asır Şairi Râzî'nin Ankara'yla İlgili Şiirleri*

Ankara's Unknown History: XVIIIth Century Poet Râzî and His Poems About Ankara**

Mustafa ERDOĞAN

Doç. Dr., Öğretim Üyesi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara
merdogandr@gmail.com

Öz

Bu makalede önce kısaca Râzî'nin hayatı, edebî şahsiyeti ve eseri hakkında bilgi verilmiş, ardından Râzî Divanı'nda bulunan Ankara'yla ilgili manzumeler değerlendirilmiş ve bunların çevriyazılı metinleri sunulmuştur. Râzî'nin hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Divan'ındaki tarih manzumelerinden onun, 1079 (M. 1668/1669) yılında doğduğu ve 1153 (1740/1741) yılından sonra vefat ettiği anlaşılmaktadır. Yine Divan'ından hareketle hayatının büyük bir kısmını Ankara'da geçirdiği, Ankara Mevlevihânesi dervişlerinden, fakat aynı zamanda Hacı Bayram-ı Velî ailesiyle ve Bayramîlikle de irtibatlı olduğu ortaya çıkmaktadır. Şimdilik eldeki tek eseri Divan'ıdır. Yazma halinde ve tek nüshadan ibaret olan, daha çok aşk ve tasavvuf konularının işlendiği Râzî Divanı'nın, en önemli tarafı XVIII. asır başı Ankara'sıyla ilgili çok değerli bilgiler içermesidir. Osmanlı döneminde Ankara'nın sosyal ve kültürel yönüyle alakalı pek fazla kaynak ve bilgi bulunmamaktadır. Üzerinde durulacak olan Razi Divanı'nda ise doğrudan Ankara'yla ilgili toplam 42 manzume bulunmaktadır. Bu sebeple Râzî Divanı'nın Ankara tarihi ve kültürü açısından bir hazine değerinde olduğu söylenilebilir.

Anahtar sözcükler: Ankara, Hacı Bayram-ı Velî, Bayramîlik, Klasik Türk Şiiri, Râzî Divanı.

Abstract

In this article the Ottoman poet Râzî, his works, poetry and poems written on Ankara is examined and the transcriptions of poems are evaluated. There is no information about the poet's life among the biographical sources of Ottoman literature. When Razi's historical poetry is investigated, it is discovered that he was born in 1668-1669 and died after 1740-1741. Looking closer at Râzî's poems, it can be deduced that he lived his whole life in Ankara. Moreover, we understand that he was a dervish of the Mevlevi and Bayramî orders. For now, he is known only by a single collection of poetry and there is no information if he wrote any other book. His divan poetry is in manuscript form and only one copy has reached the present day. He generally wrote mystical poems. The most important thing about Râzî's poems is the information he gives about eighteenth century Ankara. We have almost no knowledge about the social and cultural life of Ankara in the Ottoman period. In Râzî's collection of poetry, there are 42 poems written about Ankara, making his poetry an important resource. In this sense, it can be accepted as Râzî's works are a treasury of information about the history and culture of Ankara.

Keywords: Ankara, Hacı Bayram-ı Velî, Bayramiyye, Classical Turkish Poetry, Râzî Divan Poetry.

* Bu makale, Mustafa Erdoğan ve Mehmet Şahin'in birlikte kaleme aldığı Ankaralı Razi ve Divanı (2015) adlı kitapta yer alan Ankara bölümünün genişletilmesi ve içerisinde bulunan Ankara ile ilgili Şiirlerin daha kapsamlı incelenmesi suretiyle hazırlanmıştır.

** This article is an expansion of the Ankara section in the book called Ankaralı Razi ve Divanı (2015) by Mustafa Erdoğan and Mehmet Şahin and was written with the aim of providing a more comprehensive analysis of the poetry it contained on Ankara.

Râzî'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserine Dair

Hayatı

Râzî, mevcut biyografik kaynakların hiçbirinde geçmemektedir. Her ne kadar kaynaklarda Râzî mahlaslı on farklı şairden bahsedilse de bunların, zaman itibarıyla, üzerinde durulacak olan Râzî'ye uymadığı açıktır. Tarih itibarıyla elimizde divanı olan Râzî'ye en yakın isim Üsküdarlı Abdülatîf Râzî'dir. Zaten bazı kaynaklarda mevcut *Râzî Divanı* Abdülatîf Râzî'ye ait olarak gösterilmektedir (Tuman, 2001, s. 305; *İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu*, 1958-1967, ss. 669-670; Kesik, 2014). Hâlbuki bu divanın Abdülatîf Râzî'ye ait olması mümkün değildir. Çünkü kaynaklarda Abdülatîf Râzî'nin 1146/1733-34'te vefat ettiği açıkça belirtilmektedir (*Râmiz ve Âdâb-ı Zurfâ'sı*, 1994, s. 103; Bursalı Mehmed Tahir, 1333, s. 54; Mehmed Süreyya, 1996, s. 1363; Tuman, 2001, s. 305). Elde bulunan *Râzî Divanı*'nda ise 1147/1734-35, 1148/1735-36, 1152/1739-40 ve 1153/1740-41 tarihli manzumeler bulunmaktadır¹. Ayrıca Abdülatîf Râzî'nin kaynaklarda geçen şiirlerinin hiçbiri mevcut *Divan-ı Râzî*'de bulunmamaktadır.

Râzî'nin kimliği ve hayatıyla ilgili bilgiler oldukça sınırlıdır. Bu konudaki yegâne kaynak şairin kendi *Divan*'ıdır. Örneğin onun hayatıyla ilgili bize ipucu olabilecek önemli bir malzeme grubu, *Divan*'daki tarih manzumeleridir. Râzî'nin *Divan*'ında toplam 60 tarih manzumesi bulunmaktadır. Bunlar incelendiğinde, en erken tarihin 1110, en geç tarihin ise 1153 olduğu görülmektedir. Bir başka deyişle, 1110-1153 (M. 1698/1699-1740/1741) tarihleri arasında Râzî'nin hayatta olduğu anlaşılmaktadır. Bunun da ötesinde Râzî, 1134 yılında oğlu Vehbi Hüseyin'in doğumuna düşürdüğü tarihte, bu sırada 55 yaşında olduğunu söylemiştir. Buradan hareketle şairin 1079 (M. 1668/1669) tarihinde doğduğu ortaya çıkmaktadır. Bu tespitlerden sonra, Râzî'nin 1079 (M. 1668/1669) yılında doğduğu ve 1153 (M. 1740/1741) yılından sonra vefat ettiği rahatlıkla söylenebilir. Eldeki tarihlere bakılırsa Râzî en az 74 yıl ömür sürmüştür.

Diğer taraftan *Divan*'ında "belde-i mamure" yani bayındır belde dediği Ankara'yla ilgili birçok manzume bulunmasından Râzî'nin Ankara'yı ve sakinlerini, ilçelerine hatta köylerine varıncaya kadar, çok iyi derecede tanıdığı ve sevdiği anlaşılmaktadır. Bu bakımdan

şairin Ankaralı olması muhtemeldir. Zaten *Divan*'da geçen neredeyse tek yer adı da Ankara'dır. Doğum yeri itibarıyla Ankaralı olmasa bile ömrünün büyük bir kısmını Ankara'da geçirdiği muhakkaktır. Bu bakımdan üzerinde durulacak Râzî için "Ankaralı" demekte bir mahzur olmadığı düşünülmektedir.

Yine *Divan*'ından anlaşılan bir husus da şairin Mevlevîlik tarikatına bağlı olduğudur. Kendisinden bahsederken "Sikkedâr-ı Mevlevî" diyen Râzî, 1118 (1706/1707)'de Uryânî Ahmed Dede'nin Ankara Mevlevihanesi şeyhi olmasına dair bir manzume söylemiş ve tarih düşürmüştür (Erdoğan ve Şahin, 2015, ss. 203-205). *Divan*'ında "Râzî'l-Mevlevî" kaydı da bulunan (Erdoğan ve Şahin, 2015, s. 303 [manzumenin başlığı]) şair, Mevlevî olduğunu şu beyitte açıkça dile getirmektedir:

Der-i pâk-i Celâle'd-dîn-i Monlâ'dan-durur dersüm
Ne var olsam hâkîrâne bu 'ilmüñ merd-i şeh-bâzi
(Erdoğan ve Şahin, 2015, s. 213)

Yine Uryânî Ahmed Dede'nin şeyhliği sırasında, 1123 (M. 1711/1712) yılında Ankara Mevlevihânesi tamir görmüş, Râzî de buna tarih düşürmüştür. Bu manzûmede şair kendini "Râzî-yi cârûb-keş-i meydân" yani meydan süpürgecisi, Mevlevî tabiriyle meydancı diye nitelemektedir (vr. 62b). Râzî gerçekten Ankara Mevlevihânesi'nde meydancı mıydı, yoksa bunu bir tevazu ifadesi olarak mı söyledi bilinmemektedir. Yine bir manzumesinin sonunda kendine "Bâb-ı Mevlânâ'dasın kemterlenenlerden misin" (Erdoğan ve Şahin, 2015, s. 257) diye seslenmektedir.

Mevlevî olmakla birlikte, Râzî'nin ismi Mevlevîlikle ilgili biyografik kaynaklarda da geçmemektedir (Esrar Dede, 2000; Ali Enver, 2010; *Mecmuatü't-Tevârih*, 2003). Diğer taraftan, Râzî'nin Bayramîlik'le ve Hacı Bayram-ı Velî ailesiyle de irtibatlı birisi olduğu yine şiirlerinden ortaya çıkmaktadır. *Divan*'ında sık sık Hacı Bayram-ı Velî, Hacı Bayram-ı Velî Camii, Bayramî Tekkesi ve bu tekkenin şeyhi Muhammed Baba'dan bahsetmektedir.

Yine *Divan*'ından, Râzî'nin 55 yaşında iken 1134 (M. 1721/1722) yılında Hüseyin Vehbî adında bir oğlu dünyaya gelmiş, bu evladı 1153 (M. 1740) yılı ramazanında şehiden vefat ettiği öğrenilmektedir.

Yukarıda söylenenlerin dışında Râzî bazı şiirlerinde kendini; müverrih (tarihçi), söz (şiir) meydanının mürşidi

1 *Râzî Divanı*'ndaki bütün tarihler hicri takvime göredir. Bunların yanına, tarafımızdan miladi karşılıkları yazılmıştır.

(rehberi), dervîş-i dil-rîş (gönlü yaralı dervîş), şiir sâkîsi (sunucusu), pişekar ve üstad olarak tanıtmaktadır.

Ayrıca şairin *Divan*'ında Ankaralı başka şahsiyetlerle birlikte Ankara Valisi Salih Paşa ve Gâzî-zâde Muhammed Paşa'nın isimleri geçmekte ve şair, yerinin bunların yanı olduğunu söylemektedir. Ancak ne bu konuya dair ne de şairin mesleğine dair elde ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır.

Râzî'nin vefat tarihi ve mezarının nerede olduğu da belli değildir. Yalnız, *Divan*'daki en geç tarihli manzumenin 1153 (1740/1741) tarihini göstermesinden hareketle (Erdoğan ve Şahin, 2015, s. 123), şairin bu tarihten sonra vefat ettiği söylenebilir.

Edebî Kişiliği

Kullandığı nazım şekilleri, vazin, mana ve mazmunlar dikkate alındığında Râzî umûmî olarak bir divan şairidir. Çoğunlukla gazel, murabba, kaside gibi klasik nazım biçimlerini; aruz veznini, divan şiirinin tasavvuf, aşk gibi konulardaki söyleyiş kalıplarını kullanmıştır. Bununla birlikte, *Divan*'ındaki şiirleri incelendiğinde aslında Râzî'nin halk şiirinden de yararlandığı görülmektedir. Bu bakımdan Râzî, kimi zaman klasik bir divan şairi portresi çizmekte; özellikle nasihatname, kaside gibi manzumelerinde, gazellerinde böyle bir izlenim vermektedir. Buna karşılık kimi zaman da divan şiirinden çok halk şiirine yakın durmaktadır. Özellikle redifli gazel ve murabbalarında klasik bir divan şairinden çok bir halk şairini andırmaktadır. Örneğin şu mısralarda bunu görmek mümkündür:

Yine bir âfete gönül virelden
Maḥabbet baḥrine ṭalamaz oldum
Yol itdi şıneme seyl-i revânım
Dem-â-dem ağlaram gülemez oldum

Büküldi kâmetüm derd ü ğamından
Yürek yandı kül oldu eleminden
Düşeli ayrı dil ğonca-feminden
Gönül âyînesin silemez oldum (Erdoğan ve Şahin, 2015, s. 248)

XVII ve XVIII. asırlar divan şiiri ile halk şiiri münasebetlerinin arttığı bir dönemdir. Bu asırlarda divan şiiri içinde mahallîleşme akımı ortaya çıkmış, dilin sadeleşmesi gerektiğini söyleyen şairler yetişmiştir. Diğer taraftan Gevherî, Âşık Ömer gibi halk şairlerinin de hem şekil hem muhteva olarak divan şiirinden etkilendikleri, o tarzda şiirler söyledikleri görülmüştür. Bu bağlamda

Râzî'yi de döneminin divan edebiyatı ile halk edebiyatı arasında köprü görevi gören şairlerinden biri olarak değerlendirmek mümkündür. Zira bahsedilen iki tarzı da ustalıklı kullanmaktadır. Örneğin *Râzî Divanı*'ndaki "incinir" redifli manzûme (Erdoğan ve Şahin, 2015, s. 123); Ercişli Emrah, Âşık Ömer, Gevherî ve Develili Seyranî gibi âşıkların söyledikleri aynı redifli şiirlere oldukça benzemektedir. Râzî'nin, XIX. asır âşığı Seyrânî hariç adigeçen âşıkların şiirlerini okumuş ve etkilenmiş olması mümkündür.

Râzî, öncelikle bir divan şairi olmasına rağmen hece vezniyle de şiirler yazmıştır. *Divanı*nda hece vezniyle yazılan 9 adet manzûme bulunmaktadır. Şairin hece vezniyle şiirler yazması da onun halk edebiyatına olan ilgisini göstermektedir. Yine Râzî'nin *Divan*'ında halk dilinden alınma birçok kelime ve tabir vardır. Râzî, halk dilini divan şiirinde ustalıklı kullanmıştır. *Par par yanar, ilen (ile), gön, hora geçmemek, toy, çekme mi, şimdicek, kırcı, bıçkı, boranlı dağ, ürmek, terkiye almak, muşulamak, kışlemek, yağlıca nân, al yañaqlı çifte benli, ecder, çerpis ipi, tegel, ütü tahtası, düğme, tebeşire dönmek, sögmek, ibübük* gibi kelime ve ifadeler divan şiirinde pek yaygın olmayan, ancak halk arasında ve halk şiirinde kullanılan kelime ve ifadelerdir. Bunlardan hareketle Râzî'nin sıradan halkın içinden gelen, şiirlerinde halk şiirinden ve halk tabirlerinden yararlanan biri olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca onun şiirlerinde, diğer şairlerde olduğu gibi, zaman zaman Türkçe arkaik unsurların, deyim ve atasözlerinin bulunduğu da görülmektedir.

Râzî *Divanı*'nda klasik bir divanda bulunabilecek nazım şekillerinin çoğu yer almaktadır. Bununla birlikte divan, gazel ve murabba ağırlıklıdır. Bunların dışında eserde muhammes, kıt'a, kaside, müfred, terkîb-bend, müseddes, matla ve tahmis şeklinde manzumeler de bulunmaktadır. *Divan*'daki 343 manzûmenin 334'ünde aruz vezni kullanılmıştır. Râzî, *Divanı*'nda aruz vezninin 9 farklı kalıbını kullanmıştır. Ancak şiirlerinin büyük bir kısmını fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün ve mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün/ mefâ'ilün kalıplarıyla yazmıştır. *Divan*'da bu iki kalıpla yazılan manzume sayısı 268'dir. Bu iki kalıbın kullanım oranı *Divan*'ın % 81'ine denk gelmektedir. Bu kalıplar, genel olarak divan şairlerinin de en çok tercih ettikleri kalıplar arasındadır. Râzî aruz bahirleri içerisinde en fazla hezec ve remel bahirlerini kullanmıştır. Ayrıca şiirlerde zaman zaman imâle ve zihafalara, vezin bozukluklarına rastlanmaktadır. Diğer divan şairleri gibi kafiyeye şekil olarak bakan ve farklı

kafiye çeşitlerini kullanan Râzî, özellikle şiirlerinde kullandığı rediflerle dikkati çekmektedir. *Elde bir, Hâcî Bayrâm-ı Veli, tevîdû's-semâ', iden ma'bûd, Muştafâ, bir yana, gerekmez mi saña, cā-be-cā, eyle yâ Rabbî, müntehab, 'âkıbet, at tüt, ider Fettâh, saña bir beg gerek bir beg, ebrûlaruñ, gösterür, ister, gönül bir tâze cān ister, biñde bir, ey 'ışk...* gibi daha çok kelime biçimindeki redifleri tercih eden Râzî'nin şiirlerinde “par par yanar”, “ölçer döker” gibi ilginç redifler de vardır. Ayrıca şair, aşağıdaki beyitlerde olduğu gibi, zaman zaman hem başta hem sonda redif kullanmıştır.

Fiğân ki bu dili memnûn iken mahzûn ider güstâh
Fiğân ki rûz u şeb bu dîdemi Ceyhûn ider güstâh
(Erdoğan ve Şahin, 2015, s. 155)

Bu mıdır ol meh-i rû nûr-ı sa'âdet bu mıdır
Bu mıdır bañr-ı şadef dürr-i le'âfet bu mıdır (Erdoğan
ve Şahin, 2015, s. 186)

Yüri hey rāh-ı 'ışk içre işüm zār eyleyen tâlî'
Yüri hey kûy-i dil-berde yirüm nār eyleyen tâlî'
(Erdoğan ve Şahin, 2015, s. 233)

Râzî'nin şiirlerinde methiye, mersiye, bahar, sosyal hayat, tarih, din, tasavvuf ve aşk gibi çok farklı konular işlenmiştir. Bunlardan özellikle aşk ve tasavvuf konularının yoğun olarak işlendiği görülmektedir. Bir Mevlevî dervişi olan Râzî'nin şiirlerinde doğal olarak sık sık Mevlevîlik'le ilgili söyleyişlere rastlanmaktadır. Hz. Mevlânâ ve Şems-i Tebrîzî'nin övgüsü, ney, sema, Ankara Mevlevîhânesi şeyhleri Uryânî Ahmed Dede ve Muhammed Dede'yle ilgili şiirler bunlar arasında ilk dikkati çekenlerdir. Bunların dışında Râzî'nin sülûkü, dervişleri, İlahî aşkı konu alan pek çok şiiri vardır. Şairin diğer taraftan da Bayrâmîlik'le ilgisi olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle Bayrâmî Tekkesi şeyhi Muhammed Baba ile ilgili epeyce manzumesi vardır. Yine Râzî'nin şiirlerinde zaman zaman “melâmet” kelimesine de rastlanmaktadır. Divan'da oldukça önemli bir yer tutan tasavvufî ve âşikâne söyleyişler, zâhidâne olmaktan çok aşk neş'esiyle söylenmiş, rindâne ifadelerdir.

Eseri

Râzî'nin bilinen tek eseri *Divan*'ıdır. Bu divanın da şimdilik bilinen tek elyazması nüshası İstanbul'daki Millet Kütüphanesi Ali Emiri Manzum Eserler Bölümü 147 numarada bulunmaktadır. 210x150 mm. ebadında, kahverengi, kitaptan ayrılmış bir cilt içinde bulunan eser, tamamı 130 varak olan yazmanın 1a-114a yaprakları

arasındadır. Tek sütun üzerine, muhtelif satır sayısıyla, nesih yazıyla, krem renkli, aharlı kâğıt üzerine başlıkları kırmızı diğer kısımları siyah mürekkeple yazılmıştır. Şerif/Şerîfî mahlasıyla şiirler söyleyen biri tarafından istinsah edilmiştir. İstinsah tarihi kayıtlı değildir. Yazmanın baş tarafı eksiktir. Toplam 343 manzûmenin bulunduğu Divan'da pek çok yazım yanlış, harf eksikliği, noktaların yanlış yerlere konulması gibi kusurlar görülmektedir.

Divan üzerine Atike (Kodaz) Okur (1994) tarafından bir yüksek lisans tezi hazırlanmışsa da adından başlamak üzere, çalışmada birçok yanlış ve eksikliğin olduğu görülmüştür. Ayrıca Divan'dan hareketle Mustafa Erdoğan (1997) tarafından bir makale yayımlanmış, Divan'ın tam metni ise Mustafa Erdoğan ve Mehmet Şahin (2015) tarafından kitap olarak neşredilmiştir.

Şekil açısından incelendiğinde *Râzî Divânı*'nda; 6 kaside, 2 terkîb-bend, 2 müseddes, 13 muhammes, 1 tahmis, 68 murabba, 232 gazel, 12 kıt'a, 4 müfred ve 1 matla olduğu görülmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere, umûmî olarak bir çeşitlilik görülmekle birlikte, Râzî Divanı gazel ağırlıklı bir divandır. Divandaki oran açısından gazelleri, murabba, muhammes ve kıt'alar takip etmektedir.

Râzî Divanı, şekli özelliklerinden çok muhtevası yönüyle önemlidir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, öncelikle divandaki Ankara ile ilgili manzumeler dikkati çekmektedir. Râzî; Hacı Bayram-ı Veli'den, Hacı Bayram evlâdından, Hacı Bayram Camii ve çevresinin tamirlerinden, Hacı Bayram Dergâhı şeyhlerinden, Ankara müftü ve kadılarında, Ankara Mevlevîhânesi'nden, Ankara eşrafının sürgün edilmesinden, Ankara'yla ilgili çeşitli paşalardan, valilerden, yangınlardan, tamirlerden, Ankara'nın cami, han hatta köyünden ve şiddetli kışından bile söz etmektedir. Diğer taraftan Râzî baştan sona Ankara'yı öven bir muhammes yazmış ve bu şiirinde Ankara'nın başına devlet kuşu konması için dua etmiştir. 1700'lü yıllarda yapılan, belki keramet de sayılabilecek bu dua Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte kabul ve Ankara yeni Türk devletinin başkenti olmuştur. Râzî'nin, Ankara'ya ilgili manzumelerinin tümü bir arada düşünüldüğünde, tam 857 mısra söylediği ortaya çıkmaktadır ki bu oldukça yüksek bir rakamdır. Benzeri eserlerin olmaması/bilinmemesi ya da çok az olması bunların değerini daha da arttırmaktadır. Bu manzumelerin özellikle Ankara'nın sosyal ve kültürel tarihi açısından çok önemli olduğu ilgililerin malumudur.

Râzî'nin Ankara'yla İlgili Şiirleri

Eski Türk edebiyatında Ankara'nın önemli bir yeri bulunmamaktadır. İster yetiştirdiği şairler açısından olsun, isterse edebî eserlere konu olması açısından olsun Osmanlı döneminde Ankara; İstanbul, Edirne, Bursa gibi şehirlerin yanı sıra şehzade şehirleri denilen Manisa, Kütahya, Amasya'nın da gerisindedir. Bununla birlikte Osmanlı döneminde Ankara'yı sosyal ve kültürel yönden yok saymak, sanki Cumhuriyet'le birlikte var olmuş gibi düşünmek de doğru değildir. Ankara, beylikler ve Osmanlı devrinde de çeşitli sosyal, kültürel ve edebî hareketlere sahne olmuş önemli bir beldedir. Çok fazla bilinmeyen bu konuya dair şimdilik eldeki en güzel örneklerden biri XVIII. asırda yazılmış olan *Râzî Divanı*'dır. Zamanla bu konuyla ilgili başka bilinmeyen bilgi ve belgelerin ortaya çıkacağı düşünülmektedir.

Râzî'nin eserinde ise Ankara'yla ilgili bilinmeyen birçok tarihi ve kültürel bilginin bulunduğu görülmektedir. Ankara'nın tarihî ve edebî yönüyle ilgili benzer eserlerin pek olmadığı ya da bilinmediği gözönüne alındığında eserin değeri daha iyi anlaşılmaktadır. Hatta Ankara tarihi ve kültürü açısından Râzî Divanı'nın bir hazine değerinde olduğu söylenilebilir. Râzî Divanı'nda doğrudan Ankara'yla ilgili olduğu tespit edilen toplam 42 manzume bulunmaktadır. Bu haliyle eser sanki bir Ankara şiirleri antolojisi gibi görünmektedir. Râzî, bilindiği kadarıyla tek eseri olan Divan'ında neredeyse tek mekân olarak Ankara'dan bahsetmiştir. Şair fırsat buldukça çok sevdiği ve sık sık "belde-i mamure" yani bayındır, gelişmiş yer diye bahsettiği Ankara'ya övgüler yazmış, onun maddî ve manevî kültüründen söz etmiş, bir anlamda şiirleriyle Ankara'nın XVIII. asırdaki sosyal ve kültürel tarihini ortaya koymuş, fotoğrafını çekmiştir. Bu bağlamda Râzî; Ankara'nın manevî mimarı ve hâmisî Hacı Bayram-ı Veli'den, Hacı Bayram evlâdından, Hacı Bayram Camii ve çevresinin tamirlerinden, Hacı Bayram Dergâhı şeyhlerinden, Ankara müftü ve kadılarında, Ankara Mevlevîhânesi'nden, Ankara eşrafının sürgün edilmesinden, Ankara'yla ilgili çeşitli paşalardan, valilerden, yangınlardan, tamirlerden, Ankara'nın cami, han hatta köyünden ve şiddetli kışından bile söz etmektedir. Diğer taraftan Râzî baştan sona Ankara'yı

öven bir muhammes yazmış (Divan, yazma, vr. 71a-71b) ve bu şiirinde Ankara'nın başına devlet kuşu konması için dua etmiştir. 1700'lü yıllarda yapılan ve kimi çevrelerde keramet olarak adlandırılan bu dua Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte kabul olmuş ve Ankara yeni Türk devletinin başkenti ilan edilmiştir. Râzî'nin, Ankara'yla ilgili 42 manzumesi gazel, kaside, kıt'a, murabba, muhammes gibi farklı nazım şekillerinde yazılmıştır. Bu manzumelerin tümü bir arada düşünüldüğünde, Râzî'nin Ankara'yla ilgili tam 857 mısra söylediği ortaya çıkmaktadır ki bu oldukça yüksek bir rakamdır. *Râzî Divanı*'nda bulunan Ankara'yla ilgili manzumeler, bunların kısaca konuları, yayınlanan Divan'daki (Erdoğan ve Şahin, 2015) sıra ve yazma Divan'daki varak numaraları Tablo I'de gösterilmiştir.²

Râzî, Ankara için Divan'ında sık sık "*belde-i ma'mûr*" yani imar edilmiş, bayındır, gelişmiş yer tabirini kullanmaktadır. Örneğin Hacı Bayram-ı Veli hilyesi ve övgüsünde:

Gelüp ol 'ırk-ı tãhirden bu cãy-ı *şehr-i ma'mûre*
Tavaştun eyleyüp oldı velî bu cãmi'e bãnî
(Erdoğan ve Şahin, 2015, s. 89)

[*Hacı Bayram-ı Veli*] o temiz soydan gelip bu bayındır
şehri vatan edindi ve bu camiye yaptırdı]

demektedir. Râzî, Ankara'nın önde gelenlerine seslenirken "Elâ eşraf-ı ma'mûre" diye hitap etmektedir (vr. 18a). Ankara müftülüğüne veya kadılığına atanan şair Erîb'i övdüğü manzûmede;

Belde-i ma'mûn ahkãmuñla ma'mûr eyledün
Dest-gîrûñ ola dâ'im hãzret-i Mevlâ Erîb
(Erdoğan ve Şahin, 2015, s. 100)

[*Ey Erîb, bayındır beldeyi (Ankara'yı) hükümlerinle
mamur ettin, daima Hazret-i Mevlâ yardımcın ola*]

demektedir. Şair, Ankara Valisi Sâlih Paşa'yı övdüğü kasidede de "*mülk-i ma'mûriyye*" ifadesini kullanmıştır:

Mülk-i ma'mûriyye içre kalmadı gerd-i fütür
(Erdoğan ve Şahin, 2015, s. 206)

[*Bayındır mülkte (Ankara'da) ümitsizlik, üzüntü ve
gevşeklik tozu kalmadı.*]

2 Şairin hayatının Ankara'da geçmesi ve tarih manzumelerinin ekseriyetinin Ankara'yla ilgili olmasından hareketle, "Tarih-i Menâre" başlıklı manzumenin (vr. 16a) ve diğer bazı manzumelerin Ankara'yla ilgili olduğu tahmin edilebilir. Ancak bahsedilen manzumelerde kesin olarak Ankara/Engüri ismi geçmediğinden bunlar Ankara şiirleri arasına alınmamıştır.

Başka bir Ankara Valisi Gâzî-zâde Muhammed Paşa'yı övdüğü kasidesinde ise şu ifadeyi kullanmaktadır:

Bahâr-ı 'adli kıldı *belde-i ma'mûre*[y]i âbâd
Ki zîrâ oldı nev-rûza müşâdif feth-i düşmanı
(Erdoğan ve Şahin, 2015, s. 209)
[(Muhammed Paşa'nın) adaletinin baharı mamur
beldeyi (daha da) bayındır kıldı, çünkü düşmanın
açılması da nevrüza rastladı.]

Yine Beypazarı'na bağlı bir köy olduğu tahmin edilen Ulucak'ı överken de aynı tabiri kullanmaktadır (Erdoğan ve Şahin, 2015, s. 238). Râzî'nin Ankara'yla ilgili şiirlerini genel olarak; Hacı Bayram-ı Velî, Hacı Bayram Dergâhı ve şeyhleri çerçevesinde olanlar ve diğer şiirleri olmak üzere iki grupta değerlendirmek mümkündür. Ancak zaman zaman bu iki farklı grubun iç içe geçtiği, mesela umumî olarak Ankara anlatılırken Hacı Bayram'dan bahsedildiği de görülmektedir. Burada önce ilk bahsedilen konudaki manzumeler kısa kısa değerlendirilecek, ardından Râzî'nin Ankara'yla ilgili diğer şiirleri üzerinde durulacaktır. Yukarıda da bahsedildiği gibi, Râzî'nin Ankara'yla ilgili manzumelerinin 857 mısra gibi oldukça önemli bir yekûn oluşturduğu göz önünde tutulursa, ilgili manzumelerin tamamının metninin burada yazılamayacağı da anlaşılacaktır.

Hacı Bayram-ı Velî, Ankara'nın en önemli sembol ismidir. Ankara denilince akla Hacı Bayram, Hacı Bayram denilince de Ankara gelir. Bu bakımdan Hacı Bayram'la ilgili şiirler de Ankara çerçevesinde değerlendirilebilir. Râzî *Divanı*'nın başında, Ankara'nın manevi mimarı Hacı Bayram-ı Velî ile ilgili iki müstakil medhiye bulunmaktadır. Divan'da Hacı Bayram-ı Velî ile ilgili başka şiirler de olmakla birlikte, bunlar "Hacı Bayrâm-ı Velî" redifi etrafında söylenmiş, doğrudan Hacı Bayram Hazretleri'ni niteleyen ve öven manzumelerdir. Gazel nazım şeklinde ve aynı aruz kalıbıyla söylenmiş, başlıkları da aynı olan bu şiirlerin her ikisi de 6 beyitten oluşmaktadır. Manzumelerden birincisinde Hacı Bayram-ı Velî öncelikle saadet ayının doğduğu yer, hidayet hazinesinin bulunduğu yer olarak nitelenmektedir. Şaire göre, keramet sahiplerinin şahı olan Hacı Bayram'ın kimya hasletli sözleri, gönlü hastalara iksir zerresi gibidir. Allah'ın lütuflarının sırlarına talib olanlar Hacı Bayram'a gelmelidir. Çünkü burası riyazet kapısının bulunduğu yerdir. Okuyucuya o kâmil veliye bağlanıp koşmayı tavsiye eden Râzî'ye göre Hacı Bayram belagat bahçesinin

de rehberidir. Bu şekilde Râzî, Hacı Bayram'ın şairliğine de işaret etmiş olmaktadır. Râzî'ye göre Hacı Bayram-ı Velî; cennete giriş ve sevgiliye kavuşma sebebi, şefaathane suyunun kaynağıdır. Manzumenin sonunda Râzî kendine, Hacı Bayram'ın himayesine kavuşmak istiyorsa, o sığınılacak yüce kapı için göğsünü/gönlünü parçalamasını tavsiye etmektedir.

Bahsedilen ikinci manzumede ise özetle şunlar söylenmektedir: Hacı Bayram Allah yolunda yürüyenlerin rehberi, göz ve gönül sahibi yahut göz ve gönlün görüldüğü yerdir. İnsanları ve canı besleyen Hacı Bayram'ın gittiği yol, peygamber ve velîlerin yoludur. Büyüklerin en parlağı olan Hacı Bayram'ın zikir halkası gönül evine ışık olmaktadır. Kıyafeti saadet tacı olan, güllerinden Hak kokusu gelen Hacı Bayram, sâdıkların da övücüdür. Hacı Bayram şüphesiz Allah yolunda kavuşma ve sonsuzluk suyuna ulaşma sebebidir. Ey Râzî, can, gönül kuşunu sevgilinin makamına ulaştırmak için kol kanat açsa, Hacı Bayram onun en büyük kanadı olur. Bu manzumelerin metinleri aşağıdadır:

DER-VAŞF-I HÂZRET-İ HÂCİ BAYRÂM-I VELÎ KADDESA'LLÂHU Bİ-SİRRİHİ'L-A'LÂ

[fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün]

- 1 Ma'la'-ı mâh-ı sa'âdet Hâcî Bayrâm-ı Velî
Ma'zen-i kân-ı hidâyet Hâcî Bayrâm-ı Velî
- 2 Zerre-i iksîr nu'k-ı kîmyâ dil-hasteye
Şâh-ı erbâb-ı kerâmet Hâcî Bayrâm-ı Velî
- 3 Gel beri ey fâlib-i esrâr-ı eltâf-ı Hudâ
Belde-i bâb-ı riyâzet Hâcî Bayrâm-ı Velî
- 4 İntisâb it ol veliyy-i kâmile eyle şitâb
Rehber-i bâğ-ı belâğat Hâcî Bayrâm-ı Velî
- 5 Bâ'ış-i idhâl-i cennet vuşlat-ı dil-dâr u yâr
Menba'-ı âb-ı şefâ'at Hâcî Bayrâm-ı Velî
- 6 Sîne-çâk it ol der-i devlet-me'âba Râzî'yâ
Olasın vaşl-ı himâyet Hâcî Bayrâm-ı Velî
(Râzî, yazma, vr. 1a; Erdoğan ve Şahin, 2015, s. 64)

Tablo I. *Râzî'nin Ankara'yla İlgili Şiirleri*

	Genel Olarak Konusu	Divan'daki Sıra No	Divan'daki vr. No
1	Hacı Bayram-1 Velî vasfı ve övgüsü	2	1a
2	Hacı Bayram-1 Velî vasfı ve övgüsü	3	1a-1b
3	Hacı Bayram-1 Velî Camii'nin tamirine tarih	19	12a
4	Hacı Bayram-1 Velî Camii'nin tamirine tarih	20	12a
5	Hacı Bayram-1 Velî Hilyesi, Hacı Bayram-1 Velî Camii tamirine tarih	25	13b-15a
6	Mustafa Efendi'nin Ankara kadısı/müftüsü olmasına tarih	26	15b
7	Koyunpazarı'nın yanmasına tarih	27	15b
8	Hacı Bayram Dergâhı şeyhi Muhammed Baba'nın Hacı Bayram-1 Velî Çeşmesi denilen çeşmeyi tamir ettirmesine tarih	28	16a
9	Hacı Bayram Dergâhı şeyhi Muhammed Baba'nın Hacı Bayram-1 Velî Çeşmesi denilen çeşmeyi tamir ettirmesine tarih	29	16a
10	Şeyh Muhammed Baba'nın Hacı Bayram-1 Velî Camii'ni tamir ettirmesine ve içini kâşî (çini) ile süsletmesine tarih	30	16a
11	Hacı Bayram-1 Velî Dergâhı şeyhi Muhammed Baba'nın su mahzeni yaptırmaya tarih	35	17b
12	Hacı Bayram-1 Velî Dergâhı şeyhi Muhammed Baba'nın havuz (su mahzeni) yaptırmaya tarih	36	18a
13	Hacı Bayram-1 Velî Dergâhı şeyhi Muhammed Baba'nın mezarlığı yeniden yaptırmaya ve çevresine duvar çektirmesine tarih	37	18a
14	Ankara eşrafının sürgün edilmesine tarih	38	18a
15	Hacı Bayram-1 Velî Dergâhı şeyhi Muhammed Baba'nın vefatına tarih	39	18a
16	Şairliği de olan Erîb isimli şahsın Ankara'ya kadı/müftü olarak gelişine tarih ve onun övgüsü	40	18b
17	Nişancı Ali Paşa'nın Ankara'ya gelişine tarih	45	19b
18	Nişancı Ali Paşa'nın Ankara'ya gelişine tarih	46	19b
19	Hacı Bayram-1 Velî evlâdının yeni ev yaptırmaya tarih	54	21b
20	Ankara Müftüsü Muhib-zade Mustafa Efendi'nin makamının yükselmesine tarih (Bu zatın Hacı Bayram-1 Velî'nin komşusu olduğu sonraki şiirden anlaşılmaktadır.)	55	22a
21	Müftü Muhib-zade Mustafa Efendi'nin vefatına tarih 1147 [M. 1734/1735]	57	22b
22	Muhib-zade Mustafa Efendi'nin Ankara Müftüsü olmasına tarih	58	22b
23	Müftü Hâfız Efendi'nin yeni mahkeme binası yapılmasına tarih	59	23a
24	Ankara Mevlevîhanesi şeyhi Muhammed Dedé'nin hem şeyh olmasına hem de evlenmesine tarih, şeyhin övgüsü	61	23b
25	Haymanalı Hacı İsmail Ağâ'nın övgüsü, ondan yardım isteği ve tarih	62	23b
26	Hacı Yusuf tarafından Hoca İbadullah Camii'nin yenilenmesine tarih	63	24a
27	Ahi Yakub Mescidi'nin tamirine tarih	64	24a
28	Kasım Baba'nın Bayrami Asitanesi'ne şeyh olmasına tarih	65	24b

Tablo I. devam

29	Bir sonraki şiirde Ankaradaki Yeni Han'ı yaptırdığını öğrendiğimiz Emin Efendi'nin evine tarih	67	25a
30	A'yân Reisi Hacı Muhammed Emin Efendi'nin Yeni Han'ı yaptırmasına tarih	68	25a
31	A'yân Reisi Hacı Muhammed Emin Efendi'nin İplikçiyan Camii'ni tamir ettirmesine tarih	69	25b
32	İplikçiyan Çarşısı'nın yanmasına tarih	70	25b
33	Ankaradaki şiddetli kışa dair tarih	73	26b
34	Uryani Ahmed Ded'e'nin şeyhliği zamanında Ankara Mevlevihanesi'nin geçirdiği tamire tarih	184	62b
35	Haseki Camii'nin yandıktan sonra Hacı Ertidi isimli şahıs tarafından yeniden yaptırılmasına tarih	189	65b-66a
36	Uryani Ahmed Ded'e'nin Ankara Mevlevihanesi'ne şeyh olmasına tarih	190	66a-67a
37	Ankara Valisi Salih Paşa'nın övgüsü, ayrıca Paşadan yardım isteği	191	67a-67b
38	Ankara Valisi Salih Paşa'nın övgüsü	192	68a
39	Ankara Valisi Gâzî-zâde Muhammed Paşa övgüsü	193	68b-70b
40	Ankara Valisi Muhammed Paşa'nın övgüsü	194	70b-71a
41	Ankara övgüsü	196	71a-71b
42	Ulucak övgüsü	239	85b-86a

DER-VAŞF-I HAZRET-İ HÂCİ BAYRÂM-I VELÎ
KADDESA'LLÂHU BÎ-SİRRÎHÎ'L-A'LÂ

[fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün]

- 1 Rehberidür sâlikânun Hâcî Bayrâm-ı Velî
Maẓharıdur çeşm ü cânun Hâcî Bayrâm-ı Velî
- 2 Enbiyâ vü evliyânun râhidur gitdüğü râh
Perveridür ins [ü] cânun Hâcî Bayrâm-ı Velî
- 3 Halka-i zikri olupdur hâne-i kalbe ziyâ
Enveridür kibriyânun Hâcî Bayrâm-ı Velî
- 4 Kisvesi tâc-ı sa'âdet gülleridür bûy-ı Hâk
Mefharıdur aşdıķânun Hâcî Bayrâm-ı Velî
- 5 Bâ'is-i vuslat-durur râh-ı Hudâ'da bî-gümân
Kevşeridür câvidânun Hâcî Bayrâm-ı Velî
- 6 Kûy-ı yâre murğ-ı dil için gam açsa perr ü bâl
Şeh-perîdür Râzî cânun Hâcî Bayrâm-ı Velî
(Râzî, yazma, vr. 1a-1b; Erdoğan ve Şahin, 2015, s. 65)

Râzî *Divanı*'ndaki Hacı Bayram'la alakalı çok önemli bir metin Hacı Bayram-ı Velî Hilyesi denilebilecek

manzumedir. Ankara'nın manevî mimarı ve hâmisî Hacı Bayram-ı Velî ile ilgili bugüne kadar muhtelif yayınlar yapılmıştır. Bunlar içinde özellikle, Hacı Bayram-ı Velî'nin soyundan gelen Fuat Bayramoğlu'nun yazdığı eserin ayrı bir yeri vardır (1989, ss. 243-282). Yıllar süren birikim ve gayretin ürünü olan eser, bu konuda en temel eserlerden biri olmuş ve daha sonra yapılan yayınlara da kaynaklık etmiştir. Ancak ne bu eserde ne de sonraki yayınlarda Râzî'nin *Divan*'ı değerlendirilmemiştir. Hâlbuki uzun yıllar Ankara'da yaşadığı, Hacı Bayram'ı çok sevdiği ve onun torunlarıyla yakından tanıştığı, görüştüğü anlaşılın Râzî; hem Hacı Bayram-ı Velî'nin hilyesini yazmış hem de onunla ilgili övgü manzumeleri söylemiştir. Râzî'nin hilyesi, Türk edebiyatında bilinen tek Hacı Bayram-ı Velî hilyesi olduğu gibi, ayrıca hilyede Hacı Bayram'ın fizikî yapısı, hayatı, kerametleri, evlatları, halifeleriyle ilgili de birçok malzeme bulunmaktadır. Her ne kadar menakıb-name tarzında ve güvenilirliği tartışmalı da olsa Râzî'nin eseri bu konuda mutlaka nazar-ı dikkate alınmalı ve değerlendirilmelidir.

Hacı Bayram-ı Velî hilyesi, *Divan-ı Râzî*'nin 13b-15a yaprakları arasında bulunmaktadır (Erdoğan ve Şahin, 2015, ss. 88-92). Aruzun hezec bahrinin *mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün* kalıbıyla söylenen

manzûme, ebced değeri Allah lafzıyla eşit olan, 66 beyitten oluşmuştur. Kaside nazım şekliyle söylenmiş manzûmede şair, ilginç ve gelenekten farklı bir şekilde tam beş defa mahlasını zikretmektedir.

İçindeki bilgiler değerlendirildiğinde hilyede; Hacı Bayram-ı Velî hazretlerinin hayatına, ailesine, fizikî yapısına, kerametlerine, halifelerine, Bayramî Tekkesi'nin şeyh silsilesine ve nihayet Hacı Bayram Camii'nin tamirine dair birçok bilgi bulmak mümkündür. Bu bağlamda örneğin Hacı Bayram-ı Velî'nin İbrahim Edhem'in neslinden geldiği bilgisi başka kaynaklarda geçmediği gibi, Hacı Bayram'ın portresi vadisinde söylenen; iri gözlü, kaşlarının arası açık, orta boylu, sarışın, vücudunun kılız, sakalının ince olduğu bilgisi de başka kaynaklarda bulunmamaktadır. Hilyede geçen, onun daha anne karnında konuştuğu şeklindeki menkıbe daha önce Bolulu Şeyh Himmet Efendi (ö. 1684) tarafından dile getirilmiştir (Bayramoğlu, 1989, s.13). Ancak yine onun kerâmeti olarak zikredilen, bir erin gelip “ey anne kendini gizle” demesi ve dört yaşında taze helvayı Arafat'a götürmesi olayından kaynaklar bahsetmemektedir. Hilyede Hacı Bayram'ın çevresinde pek çok velînin olduğu söyleniyorsa da yalnız halifelerinden Yazıcı-zâde ve Akşemseddin'in adları yazılmıştır. Hilyede Hacı Bayram'ın vefatından sonra yerine geçenlerden Ahmedî mahlaslı Baba Sultan, Baba Edhem, Baba Haydar ve Hacı Baba'dan bahsedilmekte ve silsilenin ondan Tâc Hatun'a geçtiği ifade edilmektedir. Râzî'nin hilyesinde ismi geçen son şeyh Muhammed Baba'dır. Bu şeyhin Râzî'nin yaşadığı devirde şeyhlik yaptığı ve Hacı Bayram-ı Velî Camii'ni tamir ettirdiği, Râzî'nin onunla yakından görüştüğü Râzî'nin hilyesinden ve *Divan*'ından anlaşılmaktadır. Hilyeye bakılırsa, Muhammed Baba'ya harap vaziyetteki mabedi tamir ettirme rüyada ilham edilmiştir. O da büyük bir himmet ve gayretle çalışmış ve camii tamir ettirmiş, süslettirmiş ve böylece camii o devrin en güzel camilerinden biri haline gelmiştir. Anlaşılan caminin açılışı için özel bir tören düzenlenmiş, bir Cuma günü şehrin bütün eşrafinın katılımıyla camii yeniden ibadete açılmıştır.

Başka bir manzûmede Râzî, Hacı Bayram Camii'nin tamirine tarih düşürmekte ve camii tamir ettiren devrin Bayramî şeyhi ve Hacı Bayram'ın torunlarından Şeyh Muhammed Baba'yı övmektedir (Râzî, yazma, vr. 12a; Erdoğan ve Şahin, 2015, ss. 84-85).³

9 beyitlik bu manzûme; kıt'a nazım şekliyle ve *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* kalıbıyla söylenmiştir. Bunu takip eden manzûme de aynı içeriktedir. “Târîh-i Diger Câmî-i Raḥmet-Me'âb-ı Hâcî Bayrâm-ı Velî” başlıklı, 6 beyitli ve aruzun *mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün/fe'ülün* kalıbıyla ve gazel şeklinde söylenmiştir. “Târîh-i Çeşme-i Hâcî Bayrâm-ı Velî” başlıklı manzûme (Râzî, yazma, vr. 16a; Erdoğan ve Şahin, 2015, ss. 93-94) Hacı Bayram neslinden Şeyh Muhammed Baba'nın “Hacı Bayram-ı Velî Çeşmesi” denilen çeşmeyi tamir ettirmesi üzerine, kıt'a şeklinde ve *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* kalıbına uygun olarak söylenmiştir. Takip eden “Târîh-i Diger” başlıklı manzûmede de aynı konu işlenmiştir. 4 beyitlik manzûmede aynı aruz kalıbı ve kıt'a şekli kullanılmıştır. Diğerleri gibi bunun sonunda da Râzî mahlası bulunmaktadır. “Târîh-i Kâşî” başlıklı manzûmede (Râzî, yazma, vr. 16a; Erdoğan ve Şahin, 2015, ss. 94-95) 1134'te (M. 1721-1722) Muhammed Baba'nın Kaşî Camii'ni yaptırmasına tarih düşülmüştür. Konya-Sarayönü, Çankırı-Korgun gibi yerlerde Kâşî Camii bulunmaktadır. Ancak Ankara civarında böyle bir cami var mı(ydı) bilinmemektedir. 4 beyitlik kıt'a şeklindeki manzûme aruzun *mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün/fe'ülün* kalıbıyla söylenmiştir. Gazel biçiminde ve yine aynı vezinle söylenmiştir, 6 beyitlik başka bir manzûmede 1126'da (M. 1714-1715) Şeyh Muhammed Baba'nın bir su mahzeni yaptırmasına tarih düşürülmüştür (Râzî, yazma, vr. 17b; Erdoğan ve Şahin, 2015, s. 98). Bir sonraki manzûme “Târîh-i Diger Havz-ı Âb” başlığını taşımaktadır. 4 beyitlik, mahlaslı, gazel şeklindeki manzûmede 1127/1715'te aynı Muhammed Baba'nın havuz yaptırmasına tarih düşürülmüştür (Râzî, yazma, vr. 18a; Erdoğan ve Şahin, 2015, ss. 98-99). *Divan*'da bundan sonra gelen manzûme de yine aynı şahısla ilgilidir. 5 beyitlik bu gazelde Muhammed Baba'nın 1127'de (M. 1715) ayaklar altında kalan ve rezil durumda olan mezarlığı yeniden yaptırmasına ve çevresine duvar çektirmesine tarih düşürülmüştür. Konuyla ilgili bir başka manzûme ise, yukarıda ismi sıkça geçen Muhammed Baba'nın vefatı üzerine söylenmiştir (Râzî, yazma, vr. 18a kenarda; Erdoğan ve Şahin, 2015, s. 100). Bir dizesi Türkçe, bir dizesi Farsça olan bu mülemma tarih beytine göre Hacı Bayram Tekkesi'nin şeyhi, Hacı Bayram'ın torunlarından Muhammed Baba H. 1143'de (M. 1730) vefat etmiştir. Râzî'nin Ankara'ya dolaylı yoldan ilgili bir

3 Râzî'nin Hacı Bayram Camii'ni Mehmed Dede'nin tamir ettirmesine ilişkin söylediği bir tarih manzumesi de bugün hâlâ kitabe şeklinde camiiin güney duvarının dışarıdan pencere üzerinde bulunmaktadır. Metni için bkz: Bayramoğlu, 1989, s. 91.

başka manzumesi ise, “Târîh Der-Meşhât-ı Kâsım Baba” başlığını taşımaktadır (Râzî, yazma, vr. 24b; Erdoğan ve Şahin, 2015, ss. 115-116). Başlığında da anlaşılacağı üzere manzûmede Kasım Baba'nın Bayramiyye Dergâhı'na şeyh oluşu anlatılmaktadır. Gazel kafiye yapısında ve 11 beyitten ibaret olan manzûme, 1145 (M.1732-1733) tarihidir. Fuat Bayramoğlu'nun eserinde adı geçen Kasım Baba'nın 3 Şevval 1145 (M. 19 Mart 1733) tarihinden 1164 (M.1751) yılındaki ölümüne kadar on sekiz yıl dergâhta şeylik yaptığı belirtilmektedir (1989, s. 92). Kısmen muğlak sayılabilecek manzumenin önemli bir kısmını Râzî, Kasım Baba'nın ağzından söylemiştir. Şiirde Hacı Bayram-ı Velî'nin Kasım Baba'nın rüyasına girerek “bu tariküm üzre şeyh ol” dediği rivayet edilmektedir.

Görüldüğü gibi Râzî'nin bu şiirlerinin büyük bir kısmı Şeyh Muhammed/Mehmed Baba'yla ilgilidir. Bu zatla ilgili Fuat Bayramoğlu'nun bazı notları varsa da (1989, s. 91) onun hayatı ve vefat tarihine ilişkin çok fazla bir bilgi bulunmamaktadır. İşte Râzî'nin *Divan*'ında bulunan bu tarih manzumelerinden Hacı Bayram Camii için “bânî-i sâni” yani ikinci yapan denilen Şeyh Muhammed Baba'nın faaliyetlerine ve ne zaman öldüğüne dair epeyce bilgi bulunabilmektedir. Şeyh Muhammed Baba, camii tamir ettirmekten başka, muhtemelen cami yakınlarında bulunan ve “Hacı Bayram-ı Velî Çeşmesi” denilen bir çeşmeyi yeniden yaptırmış, muhtemelen cami çevresinde bulunan mezarlığı onartmış, bir su havuzu ve mahzeni, ayrıca Kâşî Camii'ni yaptırmıştır. Bu şeyhin 1143'de (M.1730-1731) vefat ettiği de yine Râzî'nin şiirinden anlaşılmaktadır.

Râzî'nin Hacı Bayram ve Bayramîlik çerçevesi dışındaki Ankara'yla ilgili şiirlerinin başında, doğrudan Ankara övgüsünün yapıldığı muhammes gelmektedir. Zaten başlığında da “Sitâyîş-i Ankara” ifadesi geçen bu şiir, metninden de anlaşıldığı üzere 1111 (M. 1699/1700) yılında yazılmıştır. Bilindiği kadarıyla Cumhuriyet'ten önce Ankara hakkında böyle methiye niteliğinde bir şiir yazılmamış veya yazılmışsa bile yayınlanmamıştır. Bu yönüyle şiir, şimdilik Osmanlı devrinde yazılmış ilk ve tek Ankara methiyesi durumundadır. Belki Müştak Baba'nın bir şiirini de burada hatırlamak mümkündür. Ankara için “me'vâ-yı nâzenîn” yani nazlı mekân diyen Kâdirî şeyhi ve şâir Bitlisli Müştak Baba (ö. 1759-1832) bir şiirinde ebced hesabıyla ve remizlerle Ankara'nın 1923 yılında başkent olacağını haber vermektedir (Gündoğdu, 1997, ss. 31-32). Ancak bu şiirde de açıkça Ankara yahut eski söyleyişle

Engüri ismi geçmemekte ve şehir konu edinilmemektedir. Râzî'nin bahsedilen ilginç manzumesinin başlığında Ankara, içinde ise Engürü ismi kullanılmıştır. Zaten *Râzî Divanı*'nın başka yerlerinde de bu Ankara-Engürü ikilemine rastlamak mümkündür. Buradan hareketle o devirde bu isimlerin her ikisinin de kullanıldığı söylenebilir. Manzûme *Râzî Divânı*'nın 71a-71b yapraklarında bulunmaktadır (Erdoğan ve Şahin, 2015, ss. 213-214). Muhammes nazım şekliyle yazılan *Sitâyîş-i Ankara* toplam 5 bendden oluşmaktadır⁴. Şiirin muhtevâsında Râzî, Osmanlı döneminde öyle pek büyük ve önemli olmayan bir yer olarak bilinen Ankara'yı Osmanlı mülkü içinde bir şehbâza, yani bir cins iri ve beyaz doğana benzetmekte, Allah'ın Ankara'yı her yönüyle mümtaz eylediğini, seçip yükselttiğini belirtmekte ve devlet yıldızı Ankara'ya sırdaş olsa buna şaşılacağını söylemektedir. Şiirde Râzî, Ankara'nın gül bahçelerinin cennet misâli olduğunu ifade ederken, târihî Ankara Kalesi'nden de bahsetmektedir. Râzî'ye göre kale, her taşı cevher gibi süslü ve İskender Seddi gibi sağlam kurulmuştur. Ankara'nın güzellerini hürî-sîretli, hürî gibi temiz ahlaklı olarak vasıflandıran şâir, bunların Hz. Yusuf gibi pâk-dâmen yani eteği temiz, namuslu olduklarını söyler. Ankara'nın her köşesinin âlim, ilim ve hakikat mahzeni olduğunu ifade eden Râzî'ye göre şehrin içinde sayısız evliyâ bulunmaktadır. Bunların içinde Ankara'nın hattâ bütün Anadolu'nun mânevî mimarlarından Hacı Bayram-ı Velî'nin ayrı bir yeri vardır. Bu sebeplerden dolayı Ankara yükselse ve feleğin üstünde uça yeridir. Nihâyet Ankara'nın sırrına vâkıf olanlar buranın sırlar menbâi olduğu sözünde karar kılmışlardır. 5. bendde şiirin yazıldığı zamanı bildiren şâir, son olarak kendisi ve Ankara şehri için duâ etmektedir. “Ey Kerim olan, ulu ve cömert olan Allah'ım, bu Râzî kulunun gönlünü hoş eyle, onu sevindir. Duâsını kabul et de Ankara benzerlerinden üstün olsun” der.

Râzî, yüzyıllar öncesinden Ankara'nın başına devlet kuşu ve yıldızının konacağını, buranın her yönüyle seçilmiş ve üstün olacağını haber vermiş, bunun için duâ etmiştir. Hatta belki de bu şiirle bir kerâmet göstermiştir. Nitekim şiirin yazılışından 224 yıl sonra Râzî'nin duâsı kabul edilmiş ve kerâmeti zâhir olmuş, Cumhuriyet'in ilânıyla Ankara devlet merkezi yapılmış ve her yönüyle seçilip yükselmeye başlamıştır. Oldukça ilginç olan bu manzûmenin tam metni şöyledir: ⁵

4 Başlığında “Der-Gazel-i Tahmîs” ibâresi geçmekte ise de şiirde yalnız Râzî mahlasının geçmesi, ayrıca konu bütünlüğünün ve baştan sona aynı üslûbun hâkim olması bu şiirin “muhammes” olduğunu düşündürmektedir.

5 Şiir daha önce Mustafa Erdoğan (1997, ss. 356-359).tarafından bir yazıyla tanıtılmış ve yayımlanmıştır.

DER-ĞAZEL-İ TAHMÎS DER-SÎTÂYİŞ-İ ANKARA

[fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün]

I

- 1 Ey mülük-i âl-i 'Osmân içre şeh-bâz Engüri
- 2 Eyledi Hâk seni her vech ile mümtâz Engüri
- 3 Olsa tañ mı necm-i devlet saña hem-râz Engüri
- 4 Her şehër güyâlaruñ eyler ser-âğâz Engüri
- 5 Gülşenüñ cennet mişâli oldı dem-sâz Engüri

II

- 1 Āferīn üstaduña her taşuñı gevher gibi
- 2 Zeyn idüb kırmış binâñı sedd-i İskender gibi
- 3 Dâ'imâ bir âb-ı şâfî inleyüp ecder gibi
- 4 Kâl'añuñ dervâzesine yüz sürer kemter gibi
- 5 Hizmette bil bağlamışdur kış eger yaz Engüri

III

- 1 Hûri-sîredür ser-â-pâ cümle mañbübuñ senüñ
- 2 Pâk-dâmen olmada Yûsuf-ı şâni ma'denüñ
- 3 'Âlim ü 'ilm ü hañâyık güşe güşe mañzenüñ
- 4 Bâ-ñuşüşâ Hâcı Bayrâm-ı Velî'dür medfenüñ
- 5 Var yüri evc-i felekde eyle pervâz Engüri

IV

- 1 Beldeñüñ içinde vardur evliyâlar bî-şumâr
- 2 Taşrasında hem-çünân eyler kerâmet âşikâr
- 3 Münkürüñüñ şüretin tebdil idüp Perverdigâr
- 4 Sırruña vâkıf olanlar kıldı bu sözde çarâr
- 5 Didiler hañkâ ki sensin menba'-ı râz Engüri

V

- 1 Devletüñde 'asr-ı sultân Muştafâ'dur hem-demüñ
- 2 'Adl ile hüküm ü hükümet oldı her dem mañremüñ
- 3 Biñ yüz on birdedür İcâd olması bu güftemüñ
- 4 Eyle dil-şâd ey kerîmâ Râzî'yi kıl hurremüñ
- 5 Müstecâb it nuñkını ola ser-efrâz Engüri

Râzî'nin Ankara'yla ilgili ilginç bir manzumesi de 1740 yılında Ankara'da yaşanan şiddetli bir kışı anlatanındır. Râzî bu manzumede, bir yandan usta bir hikâyeci gibi olayları anlatmakta, bazen de bir ressam edasıyla kelimeleriyle bu olayı resmetmektedir. Râzî'nin söylediğine göre; 1152 yılının bitiminde, bülbül vaktinde, Zilhicce ayının sonunda ve Muharrem ayına yakın bir zamanda (Şubat-Mart 1740) ta mihrican (Hüseyn Remzî, 1305, s. 774) denilen mart ayının on altıncı gününden itibaren çok

şiddetli bir kış başlamış ve tam altı ay hiç ara vermeden yağış olmuştur. Benzerini kimsenin görmediği bu olayda dağlar, ovalar hep kar ve buzla dolmuştur. Râzî ne kadar anlatsa da bu olayı tam nakledemeyeceğini söyler. Diğer şairler de bu durumu anlatmakta âciz kalmışlardır. Bu yağışlarla birçok ev, dükkân, bağ, bostan hep harap ve yerle bir olmuştur. Nihayet bir gece gök gürelemiş, şimşek çakmış ve yağmurla beraber kuzey rüzgârları esmiş ve bütün kar, buz eriyip her taraftan sular, seller akmıştır. Ankara'nın çevresinde sanki bir deniz oluşmuş ve bu sel çevrede köprü, dükkân ne varsa hepsini yıkmıştır. Bütün bu olaylara şahit olan Râzî de "Yürüdi ecder mişâli dem çeküp âb-ı mehîb", yani heybetli su tıpkı bir ejderha gibi nefes çekip yürüdü, diyerek bu olaya ebcet hesabıyla tarih düşürmüştür. Anlaşıldığı kadarıyla Ankara 1740 yılının baharında müthiş bir doğal afet yaşamış, aylarca süren çok şiddetli kar yağışı ve buzlanma, sonrasında da eriyen sularla birçok ev, dükkân, köprü vs. yıkılmış yahut harabeye dönmüştür. Ankara tarihindeki nadir doğal âfetlerden biri olduğu tahmin edilen ve ilk defa Râzî'nin şiiri sayesinde haberdar olunan bu olayı anlatan manzûme şu şekildedir:

DER-TÂRİH-İ ŞİTÂ

[fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün]

- 1 Biñ yüz elli iki itmâmında vaqt-i ândelîb
İntihâ-[y]ı mâh-ı Zi'l-ħicce Muħarrem'e çarîb
- 2 Oldı bir müştet şitâ tâ mihrcândan bed idüp
Altı ay miğdârı yağdı arasın ketm itmeyüb
- 3 Berf ü yaħdan küh u şahrâ taldı mâl-â-mâl olup
Görmedi mişlin bunuñ kimse budur sırr-ı 'acîb
- 4 Her ne deñlü naql idersem kılamam vaşfin tamâm
Şâ'irân oldı bunuñ vaşfında Râzî muztarîb
- 5 Niçe hâne niçe dükkân niçe büstân bağ ħarâb
Oldılar ħâke berâber yüz ħarâbe gösterüb
- 6 Bir şeb esdi ra'd u berk ü bâ-mațar bād-ı şimâl
Berk ü yah maħv oldı aqđı her țarafdan mâ'i tıb
- 7 Bu bilâd-ı Ançara seddinde bir deryâ olup
Çomadı bir köprü dükkân yıqđı ser-tâ-ser gelüb

- 8 Bir düşer 'âlemde Râzî böyle bir târîh-i mâ
Yürüdi ecder mişâli dem çeküp âb-ı mehîb
Der 1 Mâh-ı Muḥarrem Sene 1153
[29 Mart 1740]
(Râzî, yazma, vr. 26b; Erdoğan ve Şahin,
2015, ss. 121-122)

Râzî, yaşadığı mekânda meydana gelmiş önemli olayları mısralarla tespit etmeyi, bu olaylara tarih düşürmeyi ihmal etmemiştir. Bunlardan biri de Koyunpazarı yangınıdır. Eskiden “Bazar-ı Ganem” diye de anılan bu çarşı, bugünkü Samanpazarı'nı Atpazarı'na bağlayan yokuşta bulunmaktaydı. Burada 1715 yılında büyük bir yangın çıkmış ve çarşı tamamen yanmıştır. Bu yangından ancak Râzî'nin mısraları sayesinde haberdar olunabilmektedir. 3 beyitlik gazel-i nâkıs biçimindeki manzumede şair, Hak'tan gelen bir kaza eseri olarak ateşin uyandığını, bunun ateşinden göklerin dumana boyandığını, bu ateşin ejderha gibi nefes alıp her tarafa yayılarak ta attar dükkânına dayandığını ve sonuçta Koyunpazarı'nın baştanbaşa yandığını söylemektedir. Râzî üstelik bu felaketin tam tarihini de vermektedir: 14 Ramazan 1127 (cuma) gecesi, yani 13 Eylül 1715. Ankara tarihi açısından oldukça ilginç olan bu olay, orijinal ve tek kaynağında şu mısralarla verilmektedir:

- [*mefâ'îlün/mefâ'îlün/fe'ülün*]
1 Każâ-i Ḥaḫ bir âteş kim uyandı
Şerârından felek düdeş boyandı
2 Çeküp dem ejder-âsâ sũ-be-sũ tâ
Gelüben sũḫ-ı 'aṭṭâra dayandı
3 Şıyâm-ı meh şeb-i deh-çarda târîḫ
Koyunbazarı başdan başa yandı
Sene 1127 [M. 1715]
(Râzî, yazma, vr. 15b; Erdoğan ve Şahin,
2015, s. 93)

Râzî'nin hakkında şiir yazdığı, gerçekleşmesine tarih düşürdüğü önemli bir âfet de İplikçiler Çarşısı yangınıdır. Ankara'nın sosyal tarihi açısından bu önemli olayın bilindiği kadarıyla yine tek kaynağı Râzî Divanı'dır. Bu

yangın 1151 [M. 1738/1739] yılında yaşanmıştır⁶. “Târîḫ Der-Sũḫ-ı İplikciyân” başlıklı bu manzume, 7 beyitten meydana gelmiştir. Gazel, kafiye yapısına ve aruzun *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* kalıbına uymaktadır. Son beyitte şairin mahlası bulunmaktadır.

İplikçiyan Çarşısı yangınına anlatan manzûmeye şair, bu yangını Hakk'ın emriyle meydana gelmiş bir âsumânî, semâvî kaza olarak değerlendirerek başlamakta, ateşin sanki Ebu Leheb'i yutan ateş gibi şehrin çarşısını ele geçirdiğini söylemektedir. Ejderha misali nefes alıp başı göklere ulaşan bu ateş, sağda solda ne varsa hepsini bir saatte yutmuştur. Râzî, bu felaketle pekçok insanın malı ve erzâkının yerle bir olduğunu, hatta ortaya bir de acımasız ve edepsiz yağmacıların çıktığını nakletmektedir. Bunlardan sonra olayla ilgili bilgi vermeyi bırakan şair; bir muhasebe yaparak, filan oğlu filan buna sebep oldu deme, bu yangın yine kendi kabahatlerimiz yüzündendir, der. Ardından da bütün toplum adına konuşarak, günahlarımızdan tövbe yâ Rabbî, gece gündüz ağlayarak dergâhına geldik, yine bize mükâfâtını ihsan eyle diye yalvarır. Şiirin metni şu şekildedir:

TÂRÎḤ DER-Sũḫ-ı İPLİKCIYÂN

[*fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün*]

- 1 Nâzil oldı bir każâ-yı âsumân ber-emr-i Rab
Sũḫ-ı şehri aldı âteş güyîyâ nâr-ı Leheb
- 2 Âsumâna çekdi ser ejder mişâli dem çeküp
Kıldı bir sâ'atde ṭu'me her ne kim var rast u çeb
- 3 Bunca ḫalkuñ mâl ü erzâkı ser-â-pâ oldı ḫâk
Geldiler yağmâya niçe bî-terahḫüm bî-edeb
- 4 Yine kendi cürmümüzdeñdür bu nâr-ı ihtirâḫ
Dime kim buña fülân ibn-i fülân oldı sebeb
- 5 Tevbe yâ Rab cürmümüze kıl mükâfâtın yine
Ağlayub dergâhuña geldük İllâhî rüz u şeb
- 6 Aḫref-i menkũṭasına kıl nazar bu târîḫüñ
Zîra kim bu bî-nuḫâṭ aḫrefden oldı munteḫâb

6 Râzî Divanı'nda geçen 1715'teki Koyunpazarı yangını, 1738/39'daki İplikçiler Çarşısı yangını, 1740 yılındaki çok aşırı şiddetli kış ve sonrasındaki su baskınları gibi âfetler göz önüne alınırsa, Ankara'nın tarihinde de tabii âfetlerin çok önemli bir yer tuttuğu anlaşılacaktır. Hâlbuki bunlar kaynaklarda geçmemektedir. Örneğin Abdülkerim Erdoğan tarafından yazılan *Osmanlı'da Ankara* isimli çalışmanın “Osmanlı Döneminde Ankara'da Yaşanan Felaketler, Yangınlar” bölümünde yukarıda bahsedilen felaketlerin hiçbirisi geçmemekte, sadece Ankara'da 1917 yılında yaşanan yangın üzerinde durulmaktadır. Bkz: Erdoğan, Günel ve Kılci, 2007, ss. 279-286.

- 7 Tâb-ı nârı göricek Râzî didüm târlîhini
Gitti başdan başa çâr-ı süy-ı İplik yandı heb
Sene 1151 [M. 1738/1739]
(Râzî, yazma, vr. 25b; Erdoğan ve Şahin,
2015, ss. 119-120)

Râzî'nin başka bir manzumesinden anlaşıldığına göre, 1137 (M. 1724/1725) yılında Ankara eşrafı sürgüne gönderilmiştir. Muhtemelen olaya bizzat şahit olan şair de bunu yine bir tarih manzumesiyle tespit etmiştir. "Der-Târlîh-i Eşraf-ı Anka" başlıklı, 2 beyitlik kıt'a şeklindeki manzumede Râzî; ey ma'mûre (Ankara) eşrafı, bu sürgün size Hak'tan bir uyarıdır, bunu bir (başka) kimseden bilmeyin, bu bir âsumânî kazadır, demektedir:

DER-TÂRLİH-İ EŞRAF-I ANKARA

[mefâ'îlün/mefâ'îlün/fe'ülün]

- 1 Elâ eşraf-ı ma'mûre bu iclâ
Hudâ'dandur size tenbîh ü tevbîh
- 2 Bunı bir kimseden me'mül idinmeñ
Kažâ-yı âsumânî geldi târlîh
(Râzî, yazma, vr. 18a; Erdoğan ve Şahin, 2015, s. 99)

Râzî, Tablo I'de de gösterildiği üzere Ankara'da göreve atanan çeşitli isimlerle ilgili de şiirler söylemiştir. Bunlardan biri Erîb Efendi'dir. *Râzî Divanı*'nda bulunan "Erîb" redifli 6 beyitlik gazele göre, Erîb Efendi 1716 yılında Ankara'ya kadı/müftü olarak atanmıştır. İlim ve marifet ehli, aynı zamanda şair olduğu anlaşılan Erîb'le ilgili Râzî özenli sayılabilecek bir manzume yazarak onun Ankara'ya atanmasına tarih düşürmüştür. Ankara'nın, onun gelişiyile çok memnun olduğunu, mamur beldeyi [Ankara'yı] hükümleriyle daha da bayındır hale getirdiğini söyleyen şair, Erîb'in makamında kalıcı olması için de dua etmiştir. İlgili manzumenin metni şu şekildedir:

[fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün]

- 1 Ey giran-mâye-i 'ilm ü ma'rifet-kâlâ Erîb
V'ey nişârende-i nazm-ı lü'lü-i lâlâ Erîb
- 2 Şem'-i vaşluñ bezm-i târuğ dilleri kıldı fûrüg
Çarh-ı dilde ahteründür cümleden bâlâ Erîb
- 3 Hâmdüli'llâh oldu teşrifûñle memnûn Anka
Hâkim-i şer'-i muḥaharsın bugün ḥâlâ Erîb

- 4 Belde-i ma'mûri aḥkâmuñla ma'mûr eyledüñ
Dest-gîrûñ ola dâ'im ḥazret-i Mevlâ Erîb
- 5 Ber-devâm ol mesnedüñde ey şeh-i erbâb-ı dil
Kişver-i nazm içre sensin nâzım-ı a'lâ Erîb
- 6 Böyle târlîh bir gelür Râzî o bî-hem-tâya kim
Hâkim-i âdâb-ı şer'-i Muştafâ valâ Erîb
Sene 1127+1 [M. 1716]
(Râzî, yazma, vr. 18b; Erdoğan ve Şahin,
2015, s. 100)

Râzî'nin şiirleri arasında Ankara'ya çeşitli devlet görevlilerinin atanması yahut gelmesi hakkında olanlar da vardır. Bu anlamda Râzî, 1715 yılında Ankara'ya Mustafa Efendi adında yeni bir kadı/müftü atanmasına da bir manzumeyle tarih düşürmüştür (Râzî, yazma, vr. 15b; Erdoğan ve Şahin, 2015, vr. 92-93). Gazel şeklinde olan ve 8 beyitten oluşan manzumede şair, yeni müftünün atanmasından dolayı duyduğu memnuniyeti dile getirmekte, ayrıca harap ve herc ü merc olmuşken yeni müftünün/kadının gelişiyile beldemiz âbâd olup şerliler güzlendi, demektedir.

Râzî Divanı'nda ayrıca Nişancı Ali Paşa'nın 1143'de (M. 1730/1731) Ankara'ya gelişiyile ilgili iki tarih manzumesi de bulunmaktadır. Manzumelerin ikisi de aynı aruz kalıbıyla (mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün) yazılmıştır. Bunlardan ilki 6 beyitten oluşmuş olup gazel tarzında kafiyelenmiştir. "Târlîh-i Nişancı Ḥazret-i 'Alî Pâşâ" başlıklı manzûmede şair; ilim, fazilet, adalet, merhamet ve şefkat özelliklerini anarak Ali Paşa'yı övmüş, vezirlik makamında kalıcı olması için dua etmiş, ayrıca Ankara'nın onun ayak basmasıyla şeref bulduğunu söylemiştir. "Târlîh-i Diğer" başlıklı aynı konuda söylenmiş ikinci manzûme ise bir beyitten ibarettir. Beyitte, beldeler içinde Ankara'nın Ali Paşa'ya lâyık olduğu söylenmiştir (Râzî, yazma, vr. 19b; Erdoğan ve Şahin, 2015, s. 103).

1147'de (M. 1734/1735) Muhib-zâde Mustafa Efendi'nin Ankara müftüsü olduğunu da yine Râzî'nin şiirlerinden öğrenmek mümkündür. Şiirlerden Hacı Bayram civarında oturduğu anlaşılan bu şahısla ilgili Râzî'nin üç manzumesi bulunmaktadır. Bunlardan ilkinde (Râzî, yazma, vr. 22a; Erdoğan ve Şahin, 2015, ss. 108-109) şair, 1144'te (M. 1731/1732) Mustafa Efendi'nin makamının yükselmesine, muhtemelen müftü ünvanı almasına tarih düşürmüş ve onu övmüştür. 10 beyitlik olan manzume, gazel tarzında kafilenmiştir. Aynı aruz kalıbıyla (fâ'ilâtün/

fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün) söylenmiş ikinci ve üçüncü manzumeler, yine aynı tarihi, 1147 (M. 1734/1735) yılını işaret etmektedir. Her ne kadar Divan'da vefatıyla ilgili manzume önce, Ankara müftüsü olması sonra yazılmışsa da bunlar tersine değerlendirilmelidir. Anlaşılan Muhib-zâde Mustafa Efendi hicri 1147'de Ankara müftülüğüne tayin edilmiş, aynı yıl içinde de vefat etmiştir. Râzî'nin tayin dolayısıyla yazdığı tebrik manzumesi, "Dü-Târîh-i Menkûta Ber-Vech-i Tebrîk-i Müftî Hâfîz-Zâde Efendi" başlığını taşımaktadır. Başlıktaki "menkûta" kelimesinden de anlaşıldığı üzere, mücevher tarih tarzında, yani sadece dizedeki noktalı harflerin sayılması usulünde yazılan tarih manzumesinde şair yeni müftünün atanmasından dolayı duyduğu sevinci dile getirmekte ve onu övmektedir. Manzûmede Mustafa Efendi için "Müfti-yi vâlâ-yı zî-şân-ı bilâd-ı Anqara" ifadesi kullanılmaktadır. Müftünün vefatı için yazılan manzûme ise Divan'da "Târîh-i Vefât-ı Muhib-Zâde Merhûm Müftî Efendi" başlığıyla kaydedilmiştir. 6 beyitten oluşan, gazel tarzında kafiyelenen manzûme bir mersiye edası taşımaktadır. Şair burada ilgili şahsı övmekte, onun cennetlik olması için dua etmekte, okuyuculardan onun için fatiha istemektedir. Manzumeden, hayattayken Hacı Bayram-ı Veli Camii civarında oturan Müftü Mustafa Efendi'nin vefatından sonra da ona komşu olduğu, Hacı Bayram türbesine yakın bir yere defnedildiği anlaşılmaktadır. Bahsi geçen manzumelerden ikinci ve üçüncüsünün metinleri şöyledir:

DÜ-TÂRİH-İ MENKÛTA BER-VECH-İ TEBRİK-İ MÜFTİ HÂFİZ-ZÂDE EFENDİ

[*fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün*]

- 1 Ey vücûd-ı muhterem ey nesl-i pâk-i Muştâfâ
Ey dür-i bahr-ı kerem bahşâyış-i zü'l-kibriyâ
- 2 'İlm ü fazl u ma'rifet 'aql u kiyâsetde bugün
Nâdiratdandır sipihir içre nazîrûñ hâliyâ
- 3 Müjde kim me'zûn-ı bi'l-iftâsın ey 'âlî-cenâb
Müstedâm ol mesned-i pâkünde ber-zevk u şafâ
- 4 Müfti-yi vâlâ-yı zî-şân-ı bilâd-ı Anqara
Hil'atüñdür şûri vü ma'nî bi-'avni zü'l-âfâ
- 5 Fazl ile müşkil-güşâ fetvâ-dih-i İslâm'sın
N'ola 'ahdüñde olursañ dâfi'-i zulm ü cefâ

- 6 Meclisüñdür melce-i envâ'-ı efrâd-ı ricâl
Nev-be-nev bîmâr-ı dehre irişür senden şifâ
 - 7 Yine bir taşîf-ı dü-târîh mücevher ez-sürür
Oldı cârî bu dil-i Râzî'ye bâ-emr-i Hudâ
 - 8 N'ola olsa muqbil-i 'izzet-me'âb-ı mekremet
Bu mücevher târîhi tebrîk-bendüñ Hâfîzâ
 - 9 Geldi h'âb içre dü-fâzıl didi târîhi budur
Müfti-yi şer'-i şerif Hâfîz-ı İbn-i Muştâfâ
Târîh-i taşîf-ı evvel	Taşîf-ı şânî	Cem'an dü-târîh
Sene 1147	Sene 1147	Sene 2294
- [M. 1734/1735] (Râzî, yazma, vr. 22b; Erdoğan ve Şahin, 2015, ss. 110-111)

TÂRİH-İ VEFÂT-İ MUHİB-ZÂDE MERHÛM MÜFTİ EFENDİ

[*fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün*]

- 1 Elvedâ' ey müfti-yi şer'-i muhtahhar ekmeli
Elvedâ' ey hem-civâr-ı Hâcî Bayrâm-ı Velî
- 2 Elvedâ' kim murğ-ı rûhuñ âşiyânından dirîğ
Oldı tã'ir nâ-gehâñî irmedi ferdüñ eli
- 3 Kaşr-ı cennet ola cânâ bu mâkâm-ı medfenüñ
Ola zâtuñ dâhil-i ervâh-ı huldüñ evveli
- 4 Ey muhibb-i çâr-yâr u ey semiyy-i Muştâfâ
Şuna destüñe şahûri sâki-i kevşer 'Alî
- 5 Nâzır-ı târîh olanlardan recâdur Râzî'yâ
İdeler seb'a'l-meşân ile kırâ'at *bismili*
- 6 Müjde-i rahmet degül midür bu târîh saña kim
Ola kabrûñ kurb-ı sulţân Hâcî Bayrâm-ı Velî
Sene 1147 [M. 1734/1735]
(Râzî, yazma, vr. 22b; Erdoğan ve Şahin, 2015, ss. 109-110)

Aslında *Divan*'da bunlardan sonra gelen "Târîh-i Maşkeme-i Müftî Hâfîz Efendi" başlıklı manzûmenin de aynı şahısla ilgili olması muhtemeldir. Çünkü şahsın müftülüğe tayini için yazılan şiirin sonunda "Müfti-yi şer'-i şerif Hâfîz-ı İbn-i Muştâfâ" ifadesi geçmektedir.

Ancak ilgili kişinin ölümü için 1147 tarihli vefat tarihi düşürülmüş, 1148'de ise adıgeçen mahkeme binasının yapımına işaret edilmiştir. Burada bir karışıklık söz konusudur. Her hal ü kârda Râzî'nin bu manzumesinden 1148 [M. 1735/1736] yılında Ankara'da yeni bir mahkeme binasının inşa edildiği anlaşılmaktadır. Murabba şeklindeki manzume, toplam 6 bentten oluşmaktadır. 10'lu hece veznine uyan manzumede ilgili bina övülmektedir. Şairin yüksekteki bir kuş yuvasına yahut cennet gibi yeni bir saraya benzettiği, revaklarla süslenmiş, ferahlık verici bu yeni binanın önünden suların yılan gibi kıvrılarak aktığı şiirden anlaşılmaktadır:

TÂRİH-İ MAHKEME-İ MÜFTİ HÂFİZ EFENDİ

[10'lu hece vezni]

I

- 1 Bu âşiyân-ı cây-ı bülendi
- 2 Bu nev-sarây-ı cennet-menendi
- 3 Eyledi da'veti tab'um semendi
- 4 Yine tebrike bu müstemendi

II

- 1 Gel dilâ güyâ-veş ser-âgâz it
- 2 Gülşen-i medhe turma pervâz it
- 3 Nağme-i târlîhünde şehnâz it
- 4 Güş eyleyenler itsün pesendi

III

- 1 Bu nev-revâk-ı cây-ı bî-hem-tâ
- 2 Bu nev-rüsüm-ı mesken-i meştâ
- 3 Bî-bedel böyle hâne-i yek-tâ
- 4 Var mıdur seyr it mülk-i Hocend'i

IV

- 1 Selsebîl-âsâ mâ'-i cârîler
- 2 Yüz sürüp kendin şekl-i mâr eyler
- 3 Bir raşaddur kim âşikâr eyler
- 4 Bâğ-ı İrem'den hâne-i çendi

V

- 1 Râzî'yâ târlîh 'ilminde mâhir
- 2 Vaz' ider hâkqâ târlîh-i zâhir
- 3 Taqlîd olunmaz bâtın u zâhir
- 4 Arasañ şark ile Semerçand'ı

VI

- 1 Bu ferağ-efzâ mesken-i a'lâ
- 2 İrdi itmâma zîr ile bâlâ
- 3 Yine olmışdur mahkeme hâlâ
- 4 Târlîh-i cây-ı Hâfîz Efendi
Sene 1148 [M. 1735/1736]
(Râzî, yazma, vr. 23a; Erdoğan ve Şahin,
2015, ss. 111-112)

Ankara tarihinde zaman zaman adı geçmekle birlikte, hakkında fazla bir malumatın bulunmadığı önemli bir yapı da Mevlevîhâne'dir. Son yıllarda özellikle Dr. Nazif Öztürk'ün çalışmasıyla (2014, ss. 31-81) konu bir parça aydınlansa da Ankara Mevlevîhânesi ile ilgili eldeki bilgiler oldukça sınırlıdır. 13 Nisan 1630'da, Yeniçeri Mahmud Başe tarafından Cenâbî Ahmed Paşa Vakfî'ndan cami avlusunun kuzeyindeki boş alanın kiralanması usulüyle kurulan Mevlevîhâne'nin şeyhleri kimlerdir, ne gibi faaliyetleri olmuştur, bunlar çok fazla bilinmemektedir. Şair Râzî, Ankara tarihi ve kültürü açısından oldukça önemli olan bu yapıya, daha doğrusu o dönemdeki Mevlevîhâne'ye ve şeyhlerine tabî ki yabancı kalmamış, konuyla ilgili üç manzume söylemiş ve tarih düşürmüştür. Bu anlamda en erken tarihli manzûme, Üryanî Ahmed Dede'nin Ankara Mevlevîhânesi'ne şeyh olmasına yazılan tarih kasidesidir. Manzûme, "Bu Kaşîdemüz Dağı 'Üryanî Ahmed Dede'nün Engüri Mevlevî Tekyesi'ne Şeyh Olduğu Târlîhdür" başlığını taşımaktadır. Toplam 26 beyitten oluşan bu kaside, aruzun *mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün* kalıbına uygun olarak söylenmiştir. Kasidenin sonundaki tarih dizesi 1118 [M. 1706-1707] senesini göstermektedir. Bu tarihte Ankara Mevlevîhânesi'ne şeyh olduğu anlaşılan Üryanî Ahmed Dede'yle ilgili kaynaklarda hiçbir bilgi bulunmamaktadır. İlgili manzumenin 9-14. beyitleri arasında Üryanî Ahmed Dede övülmektedir. Râzî; Ahmed Dede'nin tasavvuf konusunda çok bilgili, Mesnevîhân, hadis âlimi ve şair bir zât olduğunu nakletmekte ve manzumenin devamında da ona dua etmektedir. Kasidede 17, 19 ve 24. beyitlerde toplam üç defa Râzî mahlası geçmektedir. Râzî bu kasidede, Ahmed Dede'nin şeyh olmasına 24 ve 26. beyitlerde olmak üzere iki defa tarih düşürmüştür. 26. beyit 1118'i göstermektedir. 24. beyitten 1119 çıkıyorsa da bir önceki mısradaki bu rakamdan bir çıkarılması gerektiğine işaret edilmiştir. Manzumenin sonunda Râzî, bu tarih şiirinin Zilhicce ayında kurban bayramında okunmasını istemektedir. Ankara Mevlevîhânesi'yle ilgili tarihi bir belge niteliği de taşıyan bu manzumenin tam metnini aşağıdadır:

BU KAŞİDEMÜZ DAHI 'URYÂNÎ AHMED
DEDE'NÜN ENGÜRİ MEVLEVÎ TEKYESİ'NE ŞEYH
OLDUĞI TÂRİHDÜR

[*mefâ'İlün/mefâ'İlün/mefâ'İlün/mefâ'İlün*]

- 1 Güşâd it şeh-per-i nazmı dilâ gel evc-i a'lâda
Ki cevân eylesün sîmurg-ı tab'ıñ kâf-ı gârrâda
- 2 Nişâr it gevher-i nazmı şadef-veş çâk idüp bağruñ
Pesend itsün neheng-i kılzüm ile ka'r-ı deryâda
- 3 Kıl efrüzende vahtidür çerâğ-ı nuţkuñ cânâ
Münevver it gönül mülkin dilâ gel râh-ı ma'nâda
- 4 Pür it aqdağ-ı nazmuñ nâb-ı mermüz-ı haqîkâtle
Olup sâkı kıl ihdâ meclis içre tab'-ı zühhâda
- 5 Niçe bir hâk-i zilletde qala bu dil gubâr-âlüd
Gel anı maşkal-ı himmetle sil dergâh-ı Monlâ'da
- 6 Yüri İskender-âsâ kıl güzer vâdî-i zulmetden
Bula gör âb-ı hayvânî er iseñ cümle eşyâda
- 7 Bulunmaz serserî gezmekle olsa niçe sâl 'ömrüñ
Bu nâsüt içre urmadıçça el dâmân-ı üstâda
- 8 Gel imdi vahtidür oldı nücümüñ sa'd-i ber-ţâli'
Sürür-ı sîneden güyâ mişâli başla feryâda
- 9 Zuhûr itdi bir er kim hamd ola ehl-i ma'ârifden
Nevâdirden-durur el-hâq vücûdî şimdi dünyâda
- 10 Kaçan gâvvâş olup girse taşavvuf baħrine bî-şek
Çıkarur şeh-ver-i ma'nî ger olsa zîr ü bâlâda
- 11 Kitâb-ı Meşnevî dürrin idüp 'âşıklara mengüş
Teşevvuğdan ururlar el semâ'-ı râh-ı Mevlâ'da
- 12 Hem olsa ol ehadîş-i Resûlü'llâh ile menkûl
Şafâdan mest olup añlar ney-âsâ şadr-ı üftâda
- 13 Muhaşşıl 'ilm ü hilm ü silm ile kâmil-durur zâtı
Kabûl itmez nazîre başlasa gerdün nev İcâda
- 14 Budur 'Uryânî kim erbâb-ı nazmuñ nükte-dânından
Revâdur qadr ile şî'ri oğinsa tâ şüreyyâda

- 15 İlahî eyle kâ'im zâtını râh-ı tarîkatde
Bulup neşv ü nemâlar şîhhat ile 'âlem-ârâda
- 16 Maşûn eyle beliyât-ı deh(i)rden hânedânıyla
Ola her rüz u şeb mesrûr-dil bâb-ı tesellâda
- 17 Du'âsın müstecâb itseñ n'ola fazluñla Râzî'nüñ
Bir 'abd-i pür-kuşuruñdur bugün a'lâ vü ednâda
- 18 Pes imdi Ahmed'â hamd it seni luţf ile
Maħmûd'ıñ
İrişdürdi merâma maşşad-ı sırr-ı tecellâda
- 19 N'ola kılsañ nazar 'âlî himemle bendeñe her bâr
'Aceb mi olsa Râzî'nüñ dil-i vîrânî âbâde
- 20 Ki zîrâ eyledi Mevlâ meşîhatle seni mesrûr
Çü bulduñ devlet-i dâreyñ haqkâ kim bu süknâda
- 21 Çün itdüñ muqtedâ anı gürûh-ı Mevlevîyâna
Bula yâ Rab feraħ bu tekye-gâh-ı cennet-âsâda
- 22 Meşîhat-nâmeñi güş eyleyelden cümle dervîşân
Mübârek şod şadâsı devr ider 'arş-ı mu'allâda
- 23 Sürür-ı sîneden ben daħı derc itdüm iki târîh
Oğınsun mâh-ı zi'l-hicce mübârek 'İd-i ađ hâda
- 24 Bu in'âmı görüp Râzî didi bir tarıh ile târîh
Mübârek şod mübârek Ahmed'â in'âm-ı seccâde
Sene 1119
- 25 Biri daħı budur kim olıcağ meşhûre bu aħbâr
Didiler kim-durur me'zûn olan bu râh-ı irşâda
- 26 Didüm aħbâba 'Üryânî cevâbum düşdü nev-târîh
Olup me'zûn o bâb-ı Mevlevîden aldı seccâde
Sene 1118 [M. 1706-1707]
(Râzî, yazma, vr. 66a-67a; Erdoğan ve Şahin, 2015, ss. 203-205)

Râzî Divanı'ndaki Ankara Mevlevîhânesi'yle ilgili ikinci manzûmede, yukarıda bahsedilen Üryani Ahmed Dede'nin şeyhliği zamanında Ankara Mevlevîhanesi'nin geçirdiği tamirden bahsedilmekte ve bu olayın tarihi verilmektedir (Râzî, yazma, vr. 62b; Erdoğan ve Şahin, 2015, ss. 196-197). Manzume, "Der-Târîh-i Râzî Tecdîd-i Tekye-i Meydân-ı Fuğarâ-yı Mevlevî Be-Ankara" başlığını taşımaktadır ve 13 beyitten oluşmaktadır. Bu da önceki manzume

gibi aruzun *mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün* kalıbına uymaktadır. 12. beyitte mahlas ve tarih dizesi bulunmaktadır. 13. beyit ise Farsça olarak söylenmiştir. Manzumenin muhtevasında Râzî; ihlasla tamire karar verildiği ve başlandığı için Allah'ın işleri kolaylaştırdığını, ihvanın himmetiyle her taraftan yardımların geldiğini ve tamirin kolaylıkla tamamlandığını söylemekte ve başta şeyh olan Üryânî Ahmed Dede olmak üzere cümle ehibbâya dua etmektedir. Manzumenin sonundaki “Zihî tekye-i meydân-ı maḥabbet oldı âbādân” dizesi 1123 (M. 1711/1712) yılını göstermektedir. Bu manzûme sayesinde Ankara'nın önemli tarihî mekânlarından biri olan Mevlevîhâne'nin M. 1711/1712'de tamamlanan bir tamir geçirdiği ortaya çıkmaktadır.

Divandaki Ankara Mevlevîhânesi'yle ilgili üçüncü manzume ise, “Târîḥ Der-Sitâyiş-i Şeyḥ Meḥemmedü'l-Mevlevî Be-Anḳara” başlığını taşımaktadır. Yukarıdaki şiirlerle aynı vezinde ve 8 beyit halinde söylenmiştir. 7 ve 8. beyitlerde olmak üzere iki defa mahlas geçmektedir. Manzumenin sonundaki dizide geçen 1147 (M. 1734/1735) tarihinde Şeyḥ Muhammed Efendi hem Ankara Mevlevîhânesi'ne postnişin olmuş hem de aynı yıl evlenmiştir. Manzûmede bir taraftan bu hususlar belirtilip Şeyḥ Muhammed Efendi tebrik edilirken, bir taraftan da şeyh övülmektedir. Manzume sonundaki tarih dizesiyle hem lafzî hem de ebced harflerinin toplanması esasına dayanan iki türlü tarih düşürülmüştür. Bu manzûme sayesinde Ankara Mevlevîhânesi şeyhlerinden birinin daha adı ile şeyhlik ve evlilik tarihi öğrenilmektedir:

TÂRİḤ DER-SİTÂYİŞ-İ ŞEYḤ MEḤEMMEDÜ'L-MEVLEVÎ BE-ANḲARA

[*mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/fe'ülün*]

- 1 Zihî tebrîk-i bî-hem-tâ vü târîḥ-i cedîde
Zihî şeyḥ-i melek-sîret gürûh-ı Mevlevîde
- 2 Nişîn-i mesned-i irşâd u icrâ-yı tārîḳât
Müsellemdür vücûdına sülûk-ı Aḥmedîde
- 3 Sezâdur rûz u şeb feyz-i îlâhî olsa cârî
Kitâb-ı Meşnevî'den kim irer ṭab'ı reşîde
- 4 İlâhî müstedâm olsun maḳâmında şeb ü rûz
Olup irşâd ile me'mur küleh-püş-ı mürîde
- 5 Bu meydân-ı maḥabbetde olıcaḳ şeyḥ-i şânî
Muḳârin düşdi evlenmek bu târîḥ-i sa'îde

- 6 Bir oldıḳda 'arûs-ile meşîḥat Zü'l-'atâdan
Urıldı ṭabl-ı şâdî tâ sipîhr-i Müşteri'de
- 7 Dû târîḥdür biri Türkî biri terkîm-i ebced
Bulur erbâbı anı reşk idüp Râzî ferîde
- 8 Muḥaşşıl didiler şad müjde Râzî bu beşâret
Şeyḥ Meḥemmed Efendi geldi biñ yüz kırık yedide
Sene 1147 [M. 1734/1735]
(Râzî, yazma, vr. 23b; Erdoğan ve Şahin, 2015, s. 113)

Râzî'nin Ankara'yla ilgili manzumelerinden bir diğeri ise Haymana Aḡası dediği Hacı İsmail Efendi ile ilgilidir. “Târîḥ Der-Sitâyiş-i Ḥacı İsmâ'îl Aḡa-yı Ḥaymana” başlıklı manzume, kaside tarzında kafiyelenmiştir ve 9 beyitten oluşmuştur. *mefâ'îlün/mefâ'îlün/ mefâ'îlün/ mefâ'îlün* kalıbına uygun söylenmiş manzumenin son dizesinde şairin mahlası bulunmaktadır. Manzumede hoş edalı, derviş yaratılışlı, gönül ve tasavvuf ehli olması gibi yönleriyle Hacı İsmail Aḡa övülmekte ve ondan yardım istenilmektedir. Manzumenin en sonunda olan tarih dizesi 1148 (M. 1735/1736) yılını göstermektedir (Râzî, yazma, vr. 23b; Erdoğan ve Şahin, 2015, ss. 113-114).

Râzî'nin şiirleri arasında yer bulan Ankara'nın tarihî eserlerinden biri de Hoca İbadullah Camii'dir. Ulus'ta, Hacı Doḡan Mahallesi, Sulu Han ve Çerkez sokağının kesiştiği köşede bulunan eserin inşa tarihi tam olarak bilinmemektedir. Rivayete göre, XV-XVI. yüzyılda yaşayan Hoca İbadullah tarafından yaptırılmıştır. Zamanla harap olan caminin Hacı Yusuf Aḡa bin Hoca Kasım tarafından yeniden yaptırıldığı, gurre-i Rebiülevvel 1151 (Temmuz 1738) tarihli vakfiyesinden anlaşılmaktadır. Hacı Yusuf Aḡa harabe halindeki Hoca İbadullah Camii'ni yeniden yaptırıp gelirler vakfetmiş, camide haftada iki gün tefsir dersi verilmesini istemiştir (İbadullah Camii, t.y.; Erdoğan, Günel ve Kılıcı, 2007, s. 172). Râzî'nin bu camiyle ilgili manzumesinin başlığı “Târîḥ Der-Câmi'-i Ḥoca 'İbâdu'llâh” şeklindedir. Manzûme aruzun *mefâ'îlün/mefâ'îlün/fe'ülün* kalıbına uygun olarak ve 6 beyit halinde söylenmiştir. Gazel tarzında kafiyelenen manzûmede; öncelikle bir arada bulunan cami, minare ve medreseyi ikinci defa bina eden, yenileyen Hacı Yusuf Efendi'ye hitap edilmekte, inkârı mümkün olmayan emeğinin ona ahirette cennete gitmesi için rehber olması temenni edilmektedir. Yine Hacı Yusuf Efendi'nin hizmetlerinden dolayı Allah katında makbul ve Hazret-i

Peygamber'in şefaatine nail olması için dua eden Râzî, en son dizede de bu yapıların tecdidi için tarih düşürmüştür. Bu tarih 1144 (M. 1731/1732) tarihini göstermektedir. Ancak yukarıda bahsedildiği üzere caminin tamirinden sonra buraya vakıflar tahsis eden Yusuf Efendi'nin vakfiyesi 1151 (M. 1738) tarihini taşımaktadır. Burada tarihler arasında bir uyumsuzluk görülmektedir. Bunun için çok net bir şey söylemek mümkün değildir. Ancak Râzî'nin hayatta olduğu dönemde gerçekleşen bu tamire bizzat şahit olduğu, hatta Hacı Yusuf Efendi'yi tanıdığı şiiirden anlaşılmaktadır. Belki de vakıfların tahsisi ve resmileştirilmesi işi uzamıştır da onun için vakfiyedeki tarih 6 yıl sonrasını göstermektedir. Sonuçta Râzî'nin manzumesi, Ankara'nın bir tarihî eseriyle ilgili yeni bir belge niteliğindedir. 1144 (M.1731/1732) yılında Hacı Yusuf Efendi tarafından Hoca İbadullah Camii'nin yeniden tamir ettirildiği manzûmede açıkça ifade edilmektedir. İlgili manzumenin metni şu şekildedir:

TÂRİH DER-CÂMÎ'İ HOCA 'İBÂDU'LLÂH

[*mefâ'îlün/mefâ'îlün/fe'ülün*]

- 1 Elâ ey bâni-yi mihrâb u minber
Elâ ey şâni-yi tecdîd-i ekber
- 2 Ki sa'y-i bî-dirîğuñ olmaz inkâr
Ola yevmü'l-cezâ ucmağa rehber
- 3 Müşâbihdür o fâvüs-ı cinâna
Müzeyyen zü'l-cenâh-ı perr ü şeh-per
- 4 Olup maqbül-i Hâç ey Hâcî Yūsuf
Şefî'üh ola şulţân-ı peyem-ber
- 5 Menâr u medrese câmi' ne kim var
Bi-hamdi'llâh tamâm oldı berâber
- 6 Zihî Râzî zihî târîh-i bihter
Menâr u medrese mihrâb u minber
Sene 1144 (M. 1731/1732)
(Râzî, yazma, vr. 24a; Erdoğan ve Şahin,
2015, ss. 114-115)

Râzî'nin şiirleri arasında Ankara'nın eski mescitlerinden biri olan Ahî Yakup Mescidi'nin tamirine dair de bir manzûme bulunmaktadır. Hacı Bayram-ı Velî Camii'nin kuzey doğusunda bulunan bu mescidin ilk olarak ne zaman yapıldığı bilinmemektedir. Kapısı üzerindeki

kitabeden hareketle 1392'de bir tamir gördüğü anlaşılan bu mescidin, Râzî'nin şiiri sayesinde 1148 (M. 1735/1736) yılında da bir tamir gördüğü ortaya çıkmaktadır. Tamamı 7 beyit olan Râzî'nin şiiri gazel tarzında kafiyelenmiştir ve aruzun *mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün* kalıbına uymaktadır. "Târîh Der-Ta'mîr-i Mescid-i Ahî Ya'küb" başlıklı manzûmede şair söze Allah'a yakarıyla başlamakta, ardından harabeye dönmüş olan bu eski mescidin "birkaç can" tarafından bir niçe meblağ ayrılmak suretiyle tamir ettirildiğini söylemektedir. Tamir ettirenlere ve Ahî Yakup'a dua isteyen şair, manzumenin sonunda söylediği tarih dizesiyle de bu tamirin tarihini tespit etmiştir. Bahsedilen manzûmenin metni aşağıdadır.

TÂRİH DER-TA'MİR-İ MESCİD-İ AHİ YA'KÜB

[*mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün*]

- 1 Elâ ey Kâdir u Kayyüm elâ ey melce-i ihsân
Senüñdür kâ'inâta dem-be-dem elţâf-ı bî-pâyân
- 2 Senüñ hükümüdedür ta'îr ü tâ'mîri her eşyânuñ
Ki yoqdan var iden sensin senüñdür emr ile fermân
- 3 Bu köhne mescid-i bâlâ harâbe müşrif olmuşken
Olup mülhem bu termîme senüñ emrüñle bir kaç cân
- 4 Vaşiyet kıldılar bir niçe meblağ işbu ta'mîre
Olup maqbül-i hâzret rahmetüñle olalar şadân
- 5 Bi-hamdi'llâh tamâma iricek bu mescid-i 'âlî
Kılındı secde-i evkât oqındı âyet-i Qur'an
- 6 Recâdur nâzır-ı târîhe kim seb'a'l-meşân-ile
Ahî Ya'küb merhûmı kılalar nâ'il-i furkân
- 7 Şemân u erba'ın mi'ete elfde Râzî'yâ târîh
Ki kıldı mescid-i cây-ı Ahî Yâ'küb'ı âbâdân
Sene 1148 [M. 1735/1736]
(Râzî, yazma, vr. 24a; Erdoğan ve Şahin,
2015, s. 115)

Râzî'nin Ankara'yla ilgili şiirlerinin bir kısmı da Hacı Muhammed/Mehmed Emin Efendi etrafında toplanmaktadır. O dönemde Ankara'nın önde gelen ve zengin şahıslarından biri olduğu anlaşılan Hacı Emin Efendi hakkında Râzî'nin şiirlerinden hareketle bazı bilgiler edinilebilmektedir. Bu bağlamda Hacı Muhammed

Emin Efendi'nin A'yân Reisi olduğu, Ankara'daki Yeni Han'ı yaptırdığı ve yine Ankara'daki İplikçiyan Camii'ni tamir ettirdiği şiirlerden anlaşılmaktadır. Râzî'nin şiirleri arasında Emin Efendi'nin adı ilk önce yaptırdığı ev dolayısıyla geçmektedir. "Târîh Der-Hâne-i Emîn Efendi" başlıklı, *mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/fe'ülün* kalıbıyla söylenmiş, 7 beyitlik gazel tarzında kafiyelenen bu manzûmede Râzî, Emin Efendi'nin oldukça eskimiş olan evini yeniden tamir ettirdiğini, oldukça süslü, nakışlı bir ev haline getirdiğini söylemektedir. Râzî, muhtemelen o devir Ankara'sında dikkati çeken bu evin tamirine tarih de düşürmüştür. Manzumenin en sonunda geçen "Emînâ kıldıñuz bu köhne cāyı beyt-i ma'mûr" dizesi hicri 1144 (M. 1731/1732) senesini göstermektedir (Râzî, yazma, vr. 25a; Erdoğan ve Şahin, 2015, ss. 117-118).

Aynı Muhammed Emin Efendi'yle ilgili ikinci manzume, Yeni Han'ı yaptırmasıyla ilgilidir. Yavuz İşçen (2013), "Osmanlı Devleti Döneminde Ankara Hanları ve Otelleri" başlıklı yazısında Ankara'da bulunan iki Yeni Han'dan bahsetmektedir. Bunlardan biri Atpazarı semtinde, Çukur Han'ın batı tarafında bulunmaktadır. İşçen, kabaca Çukur Han ile Kurşunlu Han arasında yer aldığını söylediği bu hanın 16. yüzyılda Yeniçeri Mustafa Bey tarafından yaptırıldığını bildiğini söylemektedir. Ayrıca İşçen, bu hanın günümüze ulaşmamış Ankara hanlarından biri olduğunu, 1917 yangını sonrası hanın yanarak yok olduğunu, kaynaklarda 1940 yılında sadece bir duvarının ayakta olduğunu nakletmektedir. İşçen'e göre diğer Yeni Han ise, Ankara'nın Atpazarı semtinde "Hanlar Bölgesi" olarak adlandırılan alanın içinde yer almaktadır. Günümüzde de varlığını sürdüren Yeni Han, Pilavoğlu Hanı'nın güneyinde Sefa Sokak üzerinde Kıbrıs Hanı'nın doğusunda bulunmaktadır. Tek bir avlu çevresinde 2 katlı olarak yapılmış olan han, 16 ya da 17. yüzyıl yapısı olmakla birlikte sonraki dönemlerde değişiklikler geçirmiş ve tamamen yenilenecek özgün formunu kaybetmiştir. İşçen, Ankara'nın tarihi değeri kalmamış hanlarından biri olduğunu söylediği bu hanın Yeniçeri Mustafa Bey tarafından yaptırıldığı için onun adıyla da bilindiğini belirtmektedir.⁷

İşçen'in yazısında iki Yeni Han'ın da Yeniçeri Mustafa Bey tarafından yaptırıldığı söylenmektedir. Eğer bu bilgi doğru ise Râzî'nin şiirinde bahsedilen han bunlardan farklı olmalıdır. Çünkü şiirde Râzî, Yeni Han'ı Emin Efendi'nin tamir değil, inşa ettirdiğini açıkça belirtmektedir. Manzume "Târîh-i Emîn Efendi Hâzretleriniñ Yeñî Hân[ı]" başlığını taşımaktadır. Yukarıdaki manzumeyle aynı vezin ve kafiye sisteminde, 9 beyit halinde söylenmiştir. Mahlasın bulunduğu son dizedeki "bî-hemtâ Yeñî Hân" ibaresinden 1149 tarihi çıkmaktaysa da bir önceki mısradan bu rakamdan bir çıkarılacağına işaret edildiğinden Yeni Han'ın yapım tarihi hicri 1148 (M. 1735-1736) olarak çıkmaktadır. Manzumeye Hacı Muhammed Efendi'yi överek başlayan Râzî, Muhammed Efendi'ye Allah'ın emriyle korkulu bir yere misafirleri ağırlayacak bir hanın yapılmasının ilham olduğunu söyler. Râzî hanın yapıldığı yer için önce korkulu yer anlamına gelen "arz-ı havf-nâk" tabirini kullanmış, bir sonraki beyitte bununla ilgili biraz daha açıklama yapmıştır. Beyte göre bu mekân nice zamandır kan dökücü eşkıyanın toplandığı bir yerdir. Binanın yapılmasıyla burası eşkıyadan temizlenmiş, çevredekiler de bunlardan kurtulmuşlardır. Râzî, o semtlerde oturanların bu ihsanın kıymetini bilmesi, hatta bunun için kurban kesmesi gerektiğini söyler. Çevre zamanla düzenini bulmuş, yeni bina ve dükkânlar yapılmış ve kervanların geldiği, çarşı ve pazarın kurulduğu bu bölge bir "yeni şehir" olmuştur. Manzumenin sonuna doğru Râzî bu mülkün ve oturanların daim olması için Allah'a dua etmektedir. İlgili manzûme şu şekildedir:

TÂRİH-İ EMİN EFENDİ HÂZRETLERİNÜŇ YEŇİ HÂN[I]

[*mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/fe'ülün*]

- 1 Emîn-i seyyid-i vâlâ re'îs ü şadr-ı a'yân
Be-nâm-ı Hâcî Mehmed Efendi fahrü'l-aqrân
- 2 Olup mülhem bi-emri'llâh bir arz-ı havf-nâke
Binâ itmek murâd itdi olup bir hân-ı mihmân

⁷ "Osmanlı'da Ankara" isimli eserde bu hanın ismi hiç geçmemektedir (Erdoğan, Günel ve Kılıcı, 2007, ss. 112-126). Yavuz İşçen yazısında ayrıca, Ankara'da bulunan Piriç Hanı'nın da eski Rumeli Kazaskeri Emin Mehmed Efendi tarafından yapıldığını yahut aynı kişi tarafından 1739 tarihinde vakfedildiğini nakletmektedir. Yine Ankara'daki Abacılar Hanı'nın da 1728'de Abdülkerimzâde Hacı Mehmed Emin Bey tarafından yaptırıldığını söylemektedir. Bütün bu rivayetlerde adı geçen Mehmed Emin Efendiler ile Râzî'nin şiirinde geçen Hacı Emin Efendi aynı şahıs mı, yoksa farklı kişiler mi oldukları şimdilik bilinmemektedir. Ancak tarihlerden hareketle Râzî'nin şiirinde geçen Yeni Han'ın Piriç Hanı ve Abacılar Hanı olmadığı anlaşılmaktadır.

3 Niçe dem mecma'-ı cāy-ı şaķl ħun-rız iken ol
Bi-ħamdi'llāh ħalāş oldu civārındaki insān

4 Bilürlerse bu iħsānı o semtlerde olan nās
Bunuñ zımnında lāzımdur be-herkes ide ķurbān

5 Şurū' itdi bināsına çevirüp çār rüknin
Rüsümün gösterüp bennāya ta'lim itdi bir hān

6 Nizāmın buldurup yollu yolınca kıldı itmām
Yapıldı yir yirin binā müzeyyen oldu dükkān

7 Yeñi şehri oldı ħaķķā ol maħaller buldı revnaķ
Müretteb oldı çār-sū vü pazārı geldi ķār-bān

8 İlahī müstedām eyle bu mülk ü mesnedinde
Senüñdür ķullaruña rüz u şeb in'ām u iħsān

9 Felekde bir düşer didi bu tārīħüm görenler
Zihī Râzī zihī tārīħ-i *bi-hem-tā Yeñi Ĥān*
Sene 1149-1 [M. 1735/1736]
(Râzī, yazma, vr. 25a; Erdoğan ve Şahin,
2015, ss. 118-119)

TĀRĪĤ-İ RĀZĪ DER-CĀMĪ'-İ İPLİKCIYĀN

[fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün]

1 Vir dilā eş'ār-ı nazma yine bir taze zemīn
Nāzır-ı eş'ār olanlar diyeler şad āferīn

2 Olmuş iken Cāmi'-i İplikciyān ser-pā türāb
Ĥamdüli'llāh kıldı ihyā Ĥacı Meħemmed Emīn

3 'Ömr-i devlet ber-mezīd ü ecr-i bī-ħad ber-devām
Nā'il-i ecr-i cezil ü dāħil-i ħuld-i berīn

4 Eyle yā Rab çünkü sensin şāh-ı Ğaffāru'z-zünüb
Ola bu bāni-i 'abd-i pür-ķuşūr 'afva ķarīn

5 Râzi'yā bu gūş-ı cāna irdi hātıfdan nidā
Didi ķıl bu cāmi'ün tārīħini nazm-ı metīn

6 Çıkdı bir fāzil Emīn'ā didi tārīħ oldu bu
Cāmi'-i rahmet-me'ābuñ secde-gāh-ı müslimīn
Sene 1152 [M. 1739/1740]
(Râzī, yazma, vr. 25b; Erdoğan ve Şahin,
2015, s. 119)

Râzî Divanı'nda Hacı Muhammed Emin Efendi'nin adı ayrıca İplikciyan Camii'nin tamiri dolayısıyla geçmektedir. İplikciyan, yani İplikçiler Camii, rivayete göre Çıkrıkçılar Yokuşu'nda bulunmakta iken 1917 yılı yangınında tamamen harap olmuştur. Kare planlı minare kaidesinin halen Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nin bahçesinde durduğu söylenmektedir (Erdoğan, Günel ve Kılıcı, 2007, s. 224; (Diğer ve Yıkık Mescidler, t.y.). "Tārīħ-i Râzî Der-Cāmi'-i İplikciyān" başlıklı bu manzûme 6 beyitten oluşmaktadır ve kaside/gazel tarzında kafiyeleşmiştir. 5. beyitte mahlasını söyleyen Râzî manzûmede, İplikciyan Camii'nin harap olmuşken Hacı Muhammed Emin Efendi tarafından canlandırıldığını söyleyerek onun ömrünün uzun ve kendisinin cennetlik olması, kusurlarının affedilmesi için dua etmektedir. En sonda ise bu tamirin tarihine işaret olan mısra bulunmaktadır. Bu dizinin harflerinin ebced değeri 1153 ise de bir önceki mısradaki geçen "çıkdı bir fāzil" ifadesinden bunun bir eksiltilmesine işaret edildiği için tamirin hicrî 1152 (M.1739/1740) yılında yapıldığı ortaya çıkmaktadır. Bu manzûme sayesinde, günümüz Ankara'sında hiçbir izi kalmayan, hatta ismi bile unutulmuş bir caminin varlığından ve geçirdiği tamirden kesin olarak haberdar olunmaktadır. Bahsedilen manzûmenin metni aşağıdadır.

Râzî Divanı'nda geçen bir başka camii tamiri de Haseki Camii ile ilgilidir. XVI. asırda Haseki Hürrem Sultan tarafından yaptırılmış, Posta Caddesi'nde, Sebze Hali yanında olan bu camii, 1927 yılındaki Tahtakale yangınında tamamen yanmıştır (Erdoğan, Günel ve Kılıcı, 2007, s. 182). Haseki Camii'yle ilgili manzûme, toplam 12 beyitten oluşmaktadır ve kaside tarzında kafiyeleşmiştir. Aruzun *fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün* kalına uygun olarak söylenmiştir. Manzûmenin ilk üç beytinde şair; özetle dünya işlerinin ve malının geçici, aslında iki dünyadan maksadın Allah olduğunu, bunun için insanın varını Hak yolunda saçması gerektiğini söylemektedir. Ardından Hacı Ertidi'nin de böyle düşünerek âhiret azığı olmak üzere daha önceden yanmış olan Haseki Camii'ni tamir ettirdiğini belirtmektedir. Manzûmenin sonunda Râzî, Hacı Ertidi'nin peygamberler hürmetine mahşer günü Hz. Peygamber'in sancağı altında mutlu olması için dua etmektedir. Şair burada özellikle "hürrem" kelimesini de kullanarak caminin ilk yaptırıcısı olan Hürrem Sultan'a işaret etmiş olmalıdır. Hacı Ertidi'nin malı ve bedeniyle caminin tamiri için gayret gösterdiğini, Hakk'ın da ona tamiri tamamlamayı nasip ettiğini ifade eden Râzî, en son beyitte tamir tarihini vermektedir. Tamir 1118 (M.1706/1707)'de tamamlanmıştır. Bu manzûmeyle

Ankara'nın günümüzde sadece adı kalmış, varlığından hiçbir iz olmayan bir tarihi eserinin macerasına ve geçirdiği yangın sonrasındaki tamirata ilişkin önemli bilgiler ortaya çıkmaktadır:

BU KAŞİDE DAHI ENGÜRİ'DE HAŞEKİ CÂMİ'İNİ
BA'DE'L-İHRÂK HÂCİ ERTİDİ BİNÂ İTDÜĞİ
TÂRİHDÜR⁸

[fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün]

- 1 Ey dilâ bildüñ ki maqşad dü-cihândan nür-ı zât
'Azm-i cânân it şabâ-veş çünki dünyâ bî-şebât
- 2 Tâ-be-key a'mâl-i dünyâ tâ-be-key tül-i emel
Tâ-be-key çâr-ı 'anâşır tâ-be-key bu şeş cihât
- 3 Merd iseñ bezl eyle gel râh-ı Hüdâ'da varuñı
Nitekim Hâk buyurupdur *enfiķū min-ṭayyibāt*⁹
- 4 Böyle diyüp Hâcî Ertidi bu güne fikr ile
Virdi kendüye tesellî buluban ğamdan necât
- 5 Var mı âyâ baña bir hayr ola zuhr-ı âhîret
Zîra kim şaldı beni gird-âba bañr-ı seyî'ât
- 6 Dâd-ı Hâk'dur kim irişiği Haşeki Câmî'ine
Bulmuş iken Zü'l-celâl'ün âteşi içre memât
- 7 Şanma kim bu câmî'ün ihrâkın ey ğafil teñi
Biz siyeh-rüya Hüdâ gösterdi bu yüzden şîfât
- 8 Kıl nazar 'ibretle müstağfir olup bed hâlüne
'Âkıl-iseñ kim bu câmî' oldı feth-i müşkilât
- 9 Ola yâ Rab rüz-ı maşer Hâcî Ertidi kuluñ
Sâye-i tahte'l-livâ hurrem bi-hâkķ-i mürselât
- 10 Eyledi mâl u bedenle kaşd anuñ ta'mirine
Hâk kabûl idüp müyesser kıla huld-i 'âliyât
- 11 Hâmdüli'llâh oldı itmâmı müyesser bî-riyâ
Kıluban evķât-ı hams[i] mü'minIn ü mü'minât

12 Eyleyüp Râzî tefe''ül muşhaf-ı Hâk'dan aña
Oldı bu târflî edâ ve'l-bâkıyâtu's-şâlihât
Sene 1118 (M. 1706/1707)
(Râzî, yazma, ss. 65b-66a; Erdoğan ve Şahin, 2015, ss. 202-203)

Râzî'nin şiirleri arasında Ankara valilerine hitaben yazılmış olanları da vardır. Divanda arka arkaya sıralanan bu manzumeler iki vali etrafında toplanmaktadır. Bunlar Salih Paşa ve Muhammed/Mehmed Paşa'dır. Her iki vali için de ikişer manzume söylenmiştir. Bu manzumelerden ilki toplam 17 beyitlik, aruzun *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* kalıbına uygun olarak söylenmiş bir kasidedir. "-dur bugün" redifi etrafında oluşturulmuş, "Kaşide Der-Sitâyiş-i Şâlih Pâşâ Vâliyy-i Anķara" başlıklı kasidede genel olarak Ankara valisi Salih Paşa övülmektedir. Kasidenin 9. beytinde Râzî, "Mülk-i ma'mûriyye içre kalmadı gerd-i fütur" diyerek Ankara için "mülk-i ma'mûriyye" yani bayındır memleket ifadesini kullanmaktadır. Manzûmenin 16. beytinde mahlasını söyleyen şair, ayrıca 7. beyitte de

Ey dilâ şahñ-ı çemenden çek elüñ şimden girü
Şükr-i Yezdân it yirüñ dergâh-ı pâşâdur bugün

ifadesiyle kendi yerinin paşanın yanı olduğunu belirtmektedir. Ancak şairin biyografisiyle ilgili ipucu da olabilecek bu ifadenin çok da net olmadığı görülmektedir. Kaside, Salih Paşa için yapılan dua ile sona ermektedir (Râzî, yazma, vr. 67a-67b; Erdoğan ve Şahin, 2015, ss. 205-206).

Râzî'nin Salih Paşa için söylediği ikinci manzûme (vr. 68a, 192. manzûme), murabba şeklindedir. Önceki gibi bu da aruzun *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* kalıbına uygun olarak söylenmiştir. Toplam beş bentten oluşan şiir, "Der-Hâkķ-ı Şâlih Pâşâ Vâliyy-i Anķara" başlığını taşımaktadır. İlk bentte baharın gelişinden, çiçeklerin açılışından, cihanın yeniden can bulmasından bahsedilmekte; ikinci bentte dünyadan soğukla kışın gittiğinden, bülbüllerin taze fidanlar üstünde ötmeye başladığından, Hakk'ın lütfuyla bütün yaratılmışların mutlu, gülbahçesinin cennet, güzellerin huri gibi olduğundan söz edilmektedir. Manzûmenin üçüncü bendinden itibaren asıl konuya giren, Salih Paşa'yı övmeye başlayan Râzî; onun

8 Şiirin yazmasında başlıkta "CâmiCini" yerine "CâmiCinün" bulunmaktadır.

9 "...iyilerden Allah yolunda harcayn..." *Kur'ân-ı Kerim*, Bakara, 2/267.

adaletli yönetiminden, büyük-küçük herkesin ona hayır dua ettiğinden bahisle, Hızır'ın ona himmet etmesi, yardımcısının Allah ve her zaman onun muzaffer olması için dua etmektedir. Dördüncü bentte paşayı Rüstem'e benzeterek öven şair, ayrıca onun lütfunun rüzgârından gönül bahçesinde güllerin açıldığını söylerek dolaylı da olsa paşanın iyiliğini gördüğünü bildirmektedir. Son beyitte ise Râzî, Salih Paşa'yı salih, takva sahibi, kahraman biri olarak nitelemekte ve övmektedir (Râzî, yazma, vr. 68a; Erdoğan ve Şahin, 2015, s. 207). Bu iki manzumeden hareketle; 18. asrın ilk yarısında Ankara'da görev yapan Osmanlı valilerinden birinin Salih Paşa olduğu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca yine şiirlerden hareketle onun söz erbabını koruyup kolladığı, devrinde adaletli bir yönetim kurduğu, Ankara'yı güzelleştirdiği anlaşılmaktadır:

KAŞİDE DER-SİTÂYİŞ-İ ŞALİH PÂŞA VÂLİYY-İ ANKARA

[fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün]

- 1 Hamdü li'llâh baht-ı gül-zâruñ dil-efzâdur bugün
Mevsim-i iqbâl-i devlet âşikârâdur bugün
- 2 Âferîn ey gonca-i şun'ı Hudâ şad âferîn
'Adlûññün şükriñe devr-i câm-ı şahbâdur bugün
- 3 Bülbülü hâmüş ider evrâk-ı luţfuñ şemmesi
Büy-ı enfâsuñ derün içre Mesîhâ'dur bugün
- 4 Bûstan-ı şevketünde sebzele elvân-reng
Bağlayup reşk içre gör kim naqş-ı mîñâdur bugün
- 5 Lâle vü süñbül benefşe her biri Mecnûn-var
Yağalar çâk eyledi şevkûñle rüsvâdur bugün
- 6 Servi refârûñ yañıldı kıdd-i şimşâduñ görüp
Cism-i pâkûñ 'arşa-i dehr içre Tûbâ'dur bugün
- 7 Ey dilâ şahn-ı çemenden çek elüñ şimden girü
Şükr-i Yezdân it yirüñ dergâh-ı pâşâdur bugün
- 8 Devr-i 'ahdinde anuñ reşk itme bâğ-ı cennete
Bâb-ı 'adli bâğ-ı Firdevs ile hem-tâdur bugün

- 9 Mülk-i ma'mûriyye içre kalmadı gerd-i fütür
Kahramân-veş dâstânüñ heft deryâdur bugün
- 10 Tîğ-ı âteş-baruñ üzre ey şecâ'at menba'ı
Âyet-i fethun karîbüñ¹⁰ sırr-ı imzâdur bugün
- 11 Hâşmuññün tûmâr-ı 'ömrin dirmege Rabbü'l-mu'îñ
Destûñe ihsân-ı haţ itdi mühyyâdur bugün
- 12 Her kaçan manşûbuñ içre itse bir ser-keş zuhûr
Düşer ol dâm-ı belâya hoş temâşâdur bugün
- 13 Fetḥ ü nuşret hem-demüñdür baht u devlet hem-
nişñ
Bâr-gâh-ı ihtişâmuñ şun'-ı Mevlâ'dur bugün
- 14 Âsumân-ı rifâtuñ şahnunuñ pür-nür itmege
Hürşid-i şubḥ-ı sa'âdet şem'-i zîbâdur bugün
- 15 Haq Te'âlâ 'id-i ekber eylesün şeb rûzuñı
Nitekim hüccâc-ı beytu'llâh-ı 'ulyâdur bugün
- 16 Yek nigâhuñ oldu iksir-i sa'âdet Râzî'ye
Şubḥ-ı mihrüñ râfi'-i sevdâ-yı ferdâdur bugün
- 17 Tâ ebed burc-ı şerefde ola necm-i 'izzetüñ
Hâşılı kevn içre nâmuñ 'âlem-ârâdur bugün

DER-ḤAQQ-I ŞALİH PÂŞA VÂLİYY-İ ANKARA

[fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün]

I

- 1 Nev-bahâr oldu nebâtât ile naqş oldu zemîn
- 2 Şun'-ı kıdretten açıldı nergis ü gül yâsemîn
- 3 Tâze cân buldı şabâdan hamd ola şahn-ı çemen
- 4 Virdi 'İsâ'dan nişâne bād-ı şubḥ-ı nâzenîn

II

- 1 Zâ'il oldu 'arşa-i dehr içre berd ile şitâ
- 2 'Andelîbân eyledi taze nihâl üzre nidâ
- 3 Şad-mân oldu ḥalâyık kıldı Haq 'avn u 'aţâ
- 4 Bâğ-ı gülşen cennet oldu hem güzeller hür-ı 'îñ

10 "Yakın bir fetih." *Kur'ân-ı Kerîm*, Fetih, 48/18.

III

- 1 Olmaya devlet cihânda gülşen-i 'adlûn gibi
- 2 Dest açar hayr-ı du'âna ger mükellef ger şabî
- 3 Yarıcuñ Allâh olup himmet kıla Hızru'n-nebî
- 4 Olasın devletde dâ'im fetḥ u nuşret hem-nişîn

IV

- 1 Berd-i şemşîrûñ 'adûya gūyiyâ berg-i hazân
- 2 Virdüñ ey şâhib-hüner kevn içre Rüstem'den nişân
- 3 Bâd-ı luţfuñdan açıldı bâğ-ı dilde gül-sitân
- 4 Nev-bahâr-i şevketüñ düşmâna oldu erba'ın

V

- 1 Kıldı Râzî vaşfuñı tezyñ idüp gevher gibi
- 2 Oçuram nâmuña her dem şâlihî hem-müttakî
- 3 Eyledi kân-ı kerem zâtuñ şecâ'at menba'ı
- 4 Âferñ ey Rüstem-i şâhib-kırânüm âferñ

Râzî'nin şiir sunduğu bir başka Ankara valisi de Şeh Gâzî-zâde Muhammed/Mehmed Paşa'dır. Salih Paşa gibi bu Muhammed Paşa hakkında da elde bilgi bulunmamaktadır. Yalnız 1700'lü yıllarda Ankara'da valilik yaptıkları anlaşılmaktadır¹¹. Muhammed Paşa'ya sunulan ilk manzûme (Divan'da 193. manzûme, vr. 68b-70b) 53 beyitlik bir kasidedir. Aruzun *mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün* kalıbıyla söylenmiştir ve "Kaşîde-i Bahâr-Nâme Der-Haqq-ı Şeh Gâzî-Zâde Mehemmed Pâşâ Vâlîyy-i Anqara" başlığını taşımaktadır. Başlıktan da anlaşıldığı üzere bahariyye türündedir. Kasidenin ilk 8 beytinde sadece bahar ve çiçek tasviri yapılmaktadır. Devamında zaman zaman paşaya da gönderme yapılmakla birlikte yine bu tasvirlerin devam ettiği söylenebilir. Asıl doğrudan methiye bölümü 23. beyitten itibaren başlamaktadır. Burada Paşa'nın babadan, atadan vezirlik rütbesine nail olan bir aileye mensup olduğu, belde-i mamureyi (bayındır beldeyi, yani Ankara'yı) adaletinin baharının daha da âbâd ettiği söylenmektedir. Râzî'ye göre Muhammed Paşa, güzel tedbirleriyle gönülleri şen ve fethetmiştir. Cömertlik kaynağıdır. Kasidenin 36. beytinden itibaren Paşa'ya dua eden şairin 44. beyitte "gönül Yusuf'unu belaların kuyusundan kurtardın" dediğine bakılırsa onun yardımını gördüğü anlaşılmaktadır. Paşa'ya bahçelerde yeyip içmesini ama şairleri yanından ayırmamasını tavsiye eden Râzî, 47. beyitte kendini

kemter, bîcâre ve gönlü yaralı derviş olarak tanıtmakta ve mahlasını söylemektedir. 49. beyitte ise "lutf et, himmet eteğini elimden çekme, cömertlik yap" diyerek gördüğü yardımların devam etmesini talep etmektedir. Râzî'nin bu kasidesinin Divanı'ndaki sanatkârane söylenmiş şiirlerden biri olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle teşhis, teşbih ve hüsn-i ta'lil sanatlarını kullanarak ve sosyal hayatla ilgi kurarak yaptığı bahar ve çiçek tariflerinde oldukça başarılı olduğu söylenilebilir (Râzî, yazma, vr. 68b-70b; Erdoğan ve Şahin, 2015, ss. 208-211).

Ankara Valisi Muhammed Paşa'ya hitaben söylenmiş ikinci manzûme, "Der-Ġazel-i 'Iydiyye Der-Haqq-ı Mehemmed Pâşâ Vâlîyy-i Anqara" başlığını taşımaktadır. Bu Muhammed Paşa'nın bir önceki şiirde bahsedilen Gâzî-zâde Muhammed Paşa'yla aynı şahıs olması ihtimali yüzde yüz kesin olmamakla birlikte, kuvvetle muhtemeldir. Bu manzûme aruzun *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* kalıbına uygun olarak söylenmiştir. Gazel şeklindedir ve 11 beyitten ibarettir. "-dür rüz-ı 'id" redifi etrafında söylenmiş manzume, ıydiyye türündedir. Genel olarak bayram, bayramın gelişle toplumda ve insanda meydana gelen değişiklikler dile getirilmekte ve aralarda Muhammed Paşa övülmektedir. 3 ve 4. beyitlerde geçen huccâc, beytu'llah, zebh-i kurbân ve Harem kelimelerinden hareketle, şiirde bahsedilen bayramın kurban bayramı olduğu tahmin edilebilir. Şair son beyitte mahlasını söylemiştir. Her ne kadar başlıkta "Ankara Valisi" ibaresi geçse de manzûmenin içinde Ankara'yla ilgili herhangi bir ifade bulunmamaktadır (Râzî, yazma, vr. 70b-71a; Erdoğan ve Şahin, 2015, s. 212). Gâzî-zâde Muhammed/Mehmed Paşa hakkında söylenmiş kasidenin metni şu şekildedir:

oo

KAŞİDE-İ BAHÂR-NÂME DER-HAQQ-I ŞEH GÂZÎ-ZÂDE MEHEMMED PÂŞÂ VÂLİYY-İ ANQARA

[*mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün*]

- 1 Bi-ḥamdil'llâhi ve'l-minneh irüp nevrüz-ı sulţânî
Ḥalâş itdi şitânuñ şiddetinden rûḥ-ı insânî

11 Râzî'nin yine "ey ibn-i Şeh Gâzî" diye hitap ettiği şahıs da Gâzî-zâde Muhammed Paşa olmalıdır. Bu hitabın geçtiği "Gazel-i Pend-nâme" başlıklı altı beyitlik bir gazeli varsa da (195. manzume) ne metinde Ankara ismi geçtiğinden ne de muhtevada Ankara'dan bahsedildiğinden ilgili metin buraya alınmamıştır.

- 2 [...] şabâ âheste âheste idüp refâr
 Kudümiyle müşerref eyledi bağ ile bustânı
- 3 Zemînüñ gencini feth itdi büy-ı ‘anber-efzâsı
 Açıldı mahzen-i kudret görindi şun‘-ı Yezdânî
- 4 Çemen-zârı pür itdi lâle sünbül nergis ü nesrîn
 Tıutup zerrîn tabaklar elde gözler ebr-i nîsânı
- 5 Ne kudretdür bu kudret kim müzeyyen kıldı
 dünyâyı
 Zihî nakqâş-ı pür-hikmet zihî i‘câb-ı Sübhânî
- 6 Şalınur serviler şaf şaf dizilmiş gül-sitân içre
 Ki güyâ h‘âce şıbyâna ider ta‘lîm-i Qur‘ânî
- 7 Çözüldi goncanuñ tûmârı açdı defter-i ‘ışkı
 Nümâyân oldu ‘uşşakuñ bugün hâl-i perîşânı
- 8 Şadâsı çarha irdi ‘andelibüñ her şehër gamdan
 Nevâ-perdâz olup tefsîr ider âyât-ı hicrânı
- 9 Yirüñdür evc-i istignâ dem-â-dem ol gül-i râ‘nâ
 Hâkîkat senden özge kime virdi Hâk bu ‘unvânı
- 10 Der-i luţfuñda sünbül bir gülâmuñdur yüzi yirde
 Tevâzu‘la olupdur bezmüñüñ her dem niğeh-bânı
- 11 Benefşe tâc urundı başına qahruñ duhânından
 Zemîne geçmelidir olmaz ise luţf-ı hâkânî
- 12 Yirüdür beñzedürsem lâle[y]i devrüñde Mecnûn’a
 Reh-i ‘ışkuñda bağrına urundı dâğ-ı süzânı
- 13 Çıkarıdı yâsemîn pîrâhenin pes döndi abdâla
 Olam dir tekye-i gül-zârüñüñ ey gonca mihmânı
- 14 Çenârı gör açup destin du‘â eyler saña her dem
 Diler kim devletüñde ola hurrem kalb-i vîrânı
- 15 Nazar kıl nergise hayrân olup ol çeşm-i şehâlâlar
 Temâşâyâ turur her rûz u şeb şahn-ı gülistânı
- 16 Bu dârâtı görüp sende didi şıdk ile âmennâ
 Nebâtâtüñ bugün sensin hâkîkatde Süleymân’ı
- 17 Müselsel âb-ı şâfler sürer dîvâne-veş rüyın
 Kudümüñ hakını kıлмаğičün kuhl-ı Şifâhân’ı
- 18 Mücerred ol cemâl-i verd-i hamrânî temâşâdur
 Bahâr u ger şitâ sebz ü nebâtâtüñ bu devrânı
- 19 Muhaşşıl bir iş açduñ kim bu bâğ-ı ‘âlem-ârâda
 Ne İskender ne hüd Dârâ ne Cem gördi bu dîvânı
- 20 ‘Arağ-rîz-i ruğ-ı gül-gün-ı Aşmed’sin şükûf içre
 Tıuyar ‘ârif olan bu nükteden çok sırr-ı pinhânı
- 21 Seni vaşf idemez diller ola şad-sâle vaşşâfuñ
 Meded olursa medhüñde eger kim baır-ı ‘ummânı
- 22 Rivâyet eyle ey dil gel yine bir taze destânı
 Uyandur şi‘r-i dil-keşle bu dem şem‘-i şebistânı
- 23 Gel imdi ‘âlem-i kübrâ olan insânı medh eyle
 Hıuşûşâ ol Mehemmed-nâm olan pâşâ-yı zi-şânı
- 24 Ebâ ‘an ced vezâret hıl‘âti fi’l-cümle zâtında
 Bu ‘ırğ-ı tãhire *nahnu kasemnâ* dandur¹² erzânı
- 25 Bahâr-ı ‘adli kıldı belde-i ma‘mûre[y]i âbâd
 Ki zîrâ oldu nev-rûza müşâdif fetğ-i düşmânı
- 26 ‘Adüyü öyle rîzân eyledi kim şarşar-ı qahrı
 Baqâyâsın sürüp bir günde buldurdı Qarâmân’ı
- 27 Güşâd itdi gönüller hânesin bu fetğ girdârı
 Unutdurdı selefde zıkr olan Sâm-ı Nerîman’ı
- 28 Mu‘aţtar eyledi büy-ı şecâ‘atle bugün dehri
 Ola şadr-ı sa‘âdetde müdâm manzûr-ı şâhânî
- 29 Bugün bâğ-ı leţâfetde vücüduñ geldi ey server
 Şerâfetde saña teşbîhe olam ser ü sâmânı

12 “Biz bölüştürdük.” *Kur‘ân-ı Kerîm*, Zuhuf, 43/32.

- 30 İdelden çün benefşe ol mu'anber rîşüñe taqlîd
Anuñ çün sürdiler gül-zâr içinden oldı yabanî
- 31 Görelden bâğ-ı hüsñünde kadeh-veş çeşmüñi
nergis
Humâr-ı bâde-i leb-rîziñüñdür mest ü hayrânı
- 32 Ruḥ-ı gül-güñüñi görüp boyandı lâle al kana
Olursa ğam mîdur sünbüllerüñ şad-pâre dâmânı
- 33 Bu nazm-ı gül-'izârum eyledi bülbülleri nâlân
Okurlar âyet-i hüsñüñ idüp her demde cevlanı
- 34 Cemâlün âfitâbı öyle pertev şaldı kim çarḥa
Götürdi zûlmet-i gerd-i fütürî oldı nürânî
- 35 Bahâr u ebr-i miḥnetle 'adûyî eyledüñ giryân
Döker sâ'at-be-sâ'at dîdeden bârân-veş kanı
- 36 Vücüd-ı pâküñi her dem ḥaḫâdan şaklasun Allâh
Tutasın 'ömr-i devletle bu 'arşa-gâh-ı meydânı
- 37 Bulasın dü-cihân içre ḥaḫîḫat mesned-i a'la
Ola Ḥaḫ dest-gîrûñ hem olasın Âsâf-ı şânî
- 38 Cihân olsun dem-â-dem himmetüñle *cennetü'l-*
*me'vâ*¹³
Şalısın devletüñ bâğında her gün hür u ğilmânî
- 39 Kırılısun bâr-gâh-ı ihtîşâmuñ tâḫ-ı 'ulyâ-veş
Urınsun esb-i devlet bahrı ḥotâz ile ḫalkânı
- 40 Beli zerrîn kemerli ḫullaruñ tævüs-veş her-dem
Yürisünler riḫâbuñda ḫîrâmânî ḫîrâmânî
- 41 Güşâd olsun 'alem sancak urılısun şevketüñ ḫablı
Pür itsün zenc ü bürî (?) vü neḫrûñ çarḫ-ı keyvânı
- 42 Yazılısun tîğ-ı âteş-bârûñ üzre âyet-i nuşret
Tokuñsın rûz u şeb düşmânüñüñ ol tîğe gerdânı
- 43 Zihî cür'et zihî saḫvet ki virmiş Ḥaḫ Te'âla'llâh
Şecâ'atda añarlar nitekim ol şâh-ı merdânı
- 44 Ḥalâş itdüñ göñül Yûsuf'ını çâh-ı belâyâdân
Şeff'üñ ola maḫşerde dilâ Yâ'ḫüb-ı Ken'ânî
- 45 Bu gün tedbîr-i hüsñüñle şafâ kesb eyledi diller
Şehâvet ma'deni kân-ı keremsin cânlaruñ cânı
- 46 Demidür kim kılasın 'ayş u 'işret şahn-ı güllerde
Vaḫitdür kim yanuñdan itme dür ehl-i sühândânı
- 47 Bu kem-ter Râzî-yi bî-çâre-i dervîş-i dil-rîşüñ
'Aceb mi âsitân-ı 'izzetüñüñ olsa şadânı
- 48 Cenâbuñdan ola ger zerre himmet müstemendüñe
Ararlar şî'r-i mevzûnum benüm eş'âr-ı Selmân'ı
- 49 Kerem kıl çekme himmet dâmenün luḫf eyle
destümden
Boşanmasın ğamuñla dîdemüñ eşk-i firâvânı
- 50 Umarsam n'ola şefḫat zerredür ḫurşîd-i
rahmüñden
Çerâğ[1] olmayan arar şeb içre mâh-ı tâbânı
- 51 Ne ḫâcet 'arz-ı ḫâl itmek kişi nazm ile aḫvâlin
Zâmîr-i 'âleme ḫılımış seni dâñâ kerem kânı
- 52 N'ola maḫbûl-i ḫazret olsa cânâ bu bahâriyyem
Murâdum bir du'âdur cân u dilden saña rûḫânî
- 53 Ne deñlü devr iderse bu felek dülâb-ı dehr içre
Ḥudâ ayırmaya her demde luḫf-ı Âl-i 'Oşmân'ı
(Râzî, yazma, vr. 68b-70b; Erdoğan ve Şahin, 2015, ss. 208-211)

Râzî Divanı'nda bulunan Ankara'yla ilgili son manzûme, Ulucak övgüsüdür. 6 beyitlik gazel şeklindedir ve aruzun *fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün* kalıbına uygun olarak söylenmiştir. “-dür Ulucak” redifi etrafında şekillenen manzûmenin son beytinde şairin mahlası geçmektedir. Manzûmede; gönül ehli insanların toplandığı, safe mahalli, altı üstü güzel bir yer olması yönüyle Ulucak övülmektedir. Manzûmenin 4. beytinde Ulucak, *belde-i mamura (Ankara'ya) nazargâh (bakış yeri) olalı pekçok*

13 “Me'vâ cennetleri...” *Kur'ân-ı Kerîm*, Secde, 32/19.

velîye mekân olmuştur, diye methedilmektedir. Bu ifadeden, Ulucak'ın Ankara'ya yakın bir yer olduğu sonucu çıkarılabilir. Türkiye'de farklı yerlerde Ulucak ismi kullanılmakla birlikte, Osmanlı devrinde Ankara Beypazarı'na bağlı eski adı Ulucak Fevkani ve Ulucak Tahtani olan iki köy bulunmaktadır. Cumhuriyet devrinde daha sonradan bunların adları Yukarıulucak ve Aşağıulucak olmuştur. Şiirde bahsedilen Ulucak'ın bunlardan birisi olması muhtemeldir (*Son Teşkilât-ı Mülkiyyede Köylemizin Adları*, 1928, s. 149). Ayrıca Ankara'da Hacı Bayram-ı Velî Camii'ne yakın Ulucak Sokağı bulunmaktadır. Sözü edilen manzûmenin metni aşağıdadır.

[*fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlün*]

- 1 Yine bir cāy-ı şafâ dâfi'-i gâmdur Ulucak
Gelür erbâb-ı vefâ mecma'-ı demdür Ulucak
- 2 Gül ü gül-zâr u çemen menba'ı hem âb-ı hayât
Şalınur serv-i sehî bâğ-ı İrem'dür Ulucak
- 3 Seherî başlasa bülbülleri âğâzelere
Dil-i zâra ferâh-efzâ-yı keremdür Ulucak
- 4 Olalı belde-i ma'mûra nazar-gâh velî
Niçe aqtâba dilâ küy-i hâremdür Ulucak
- 5 Niçe vaşf ide dil ol 'arşa-geh-i bî-bedeli
Pes ü bâlâsı güzel mesken-i cemdür Ulucak
- 6 Reh-i 'işç içre bu gün Râzî-i âşufte-mişâl
Dökilür şubh u mesâ dîdesi nemdür Ulucak
(Râzî, yazma, vr. 85b-86a; Erdoğan ve Şahin, 2015, s. 238)

Sonuç

Divanların öncelikle birer edebî eser olmakla birlikte, aynı zamanda yazıldıkları devrin arka planını bize yansıtan, sosyal tarihin vazgeçilmez kaynakları olduğu şüphesizdir. Bu bağlamda, çalışmada değerlendirilen Râzî Divanı da XVIII. asır Ankara'sıyla ilgili çok önemli malzemeler içermektedir. Divan'da Ankara'yla ilgili 42 manzûme bulunmaktadır. Bunların çoğu Ankara'da o devirde yaşanan önemli olaylara ilişkin düşürülmüş tarihlendir. Daha evvel hiçbir kaynakta yer almayan bu bilgilerin Ankara şehir ve kültür tarihi açısından çok önemli oldukları muhakkaktır. Bu sebeple Râzî Divanı için *Ankara'nın gizli kalmış tarihi*

de denilebilir. Bu bağlamda; Hacı Bayram Tekkesi şeyhi Muhammed Baba'nın 1714 yılında Hacı Bayram-ı Velî Camii'ni, 1715'te Hacı Bayram Camii yakınlarındaki çeşmeyi tamir ettirmesi, aynı yılda yine Hacı Bayram civarında bir su havuzu yaptırması ve burada bakımsız durumda bulunan mezarlığın bakımını sağlayıp etrafına duvar ördürmesi, 1721/22'de Kâşî Camii'ni yaptırması ve nihayet adıgeçen şeyhin 1730'da vefat etmesi Râzî Divanı'ndan öğrendiğimiz bilgiler arasındadır. Ayrıca 1733'te Kasım Baba'nın Bayramiyye Dergâhı'na şeyh olduğu da eserde geçen bir başka bilgidir.

Bunların dışında, kronolojik olarak sıralandığında; 1706-1707'de Hacı Ertidi isimli şahsın bugünkü Sebze Hali'ne yakın bir yerde olan ve Hürrem Sultan tarafından yaptırılan, fakat daha sonra yanmış olan Haseki Camii'ni tamir ettirmesinden, 13 Eylül 1715'teki büyük Koyunpazarı yangınından, Ankara'ya 1715'te Mustafa Efendi'nin, 1716 yılında da Erîb Efendi'nin kadı/müftü olarak atanmasından, 1724/25 yılında Ankara ileri gelenlerinin devlet tarafından sürgüne gönderilmesinden, 1731/32'de Hoca İbadullah Camii'nin Hacı Yusuf Efendi tarafından tamir ettirilmesinden, 1734/35'de Muhib-zâde Mustafa Efendi'nin Ankara müftüsü olmasından, 1735/36 yılında Müftü Hâfız Efendi zamanında Ankara'da yeni bir mahkeme binasının inşa edilmesinden, 1735/36'da Ahî Yakup Mescidi'nin birkaç can tarafından tamir ettirilmesinden, 1735/36'da A'yân Reisi Hacı Muhammed/Mehmed Emin Efendi'nin Ankara'daki Yeni Han'ı yaptırmasından, 1738/39'daki İplikçiler Çarşısı yangınından, 1739/40 yılında A'yân Reisi Hacı Emin Efendi'nin İplikçiler Camii'ni tamir ettirmesinden, 1740 yılındaki çok uzun süreli ve şiddetli kış ve arkasından yaşanan su baskınlarından sadece Râzî Divanı sayesinde haberdar olunmaktadır. Ayrıca; 1706/7'de Üryanî Ahmed Dede'nin Ankara Mevlevîhânesi'ne şeyh olduğu, 1711/12'de aynı şeyh zamanında mevlevîhânenin tamir geçirdiği, 1734/35'te ise Şeyh Muhammed Efendi'nin hem Ankara Mevlevîhânesi'ne postnişin olduğu hem de aynı yıl evlendiği Râzî Divanı'ndaki manzumelerden anlaşılmaktadır. Râzî Divanı'ndaki "Sitâyiş-i Ankara" şiiri doğrudan Ankara'nın övüldüğü manzumedir. Râzî'nin, 1699/1700 yılında yazdığı bu şiir, eldeki bilgilere göre Osmanlı devrinde yazılmış ilk ve tek Ankara methiyesidir. Râzî'nin şiirlerinden yine 1700'lü yıllarda Salih Paşa ve Şeh Gâzî-zâde Muhammed/Mehmed Paşa'adlı iki kişinin valilik yaptığı bilgilerine de erişilmiştir.

Kaynakça

- Bayramoğlu, F. (1989). *Hacı Bayram-ı Veli yaşamı soyu vakfı*. Ankara: TTK Yayınları.
- Bursalı Mehmed Tahir. (H.1333). *Osmanlı müellifleri*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Diğer ve Yıkık Mescidler. (t.y.). Ankara rehberi web sayfasından 03 Ocak 2016 tarihinde <http://ankararehberi.com/dier-veykk-camiler.html> adresinden erişildi.
- Enver, A. (2010). *Mevlevî şairler semahane-i edeb*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Erdoğan, A., Günel, G. ve Kılçı, A. (2007). *Osmanlı'da Ankara*. Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Erdoğan, M. (1997). Abdüllatif Râzî ve Ankara methiyesi. *Türk Dili*, 550, 356-359.
- Erdoğan, M. ve Şahin, M. (2015). *Ankaralı Râzî ve divanı*. Ankara: Korza Yayıncılık.
- Esrar Dede. (2000). *Tezkire-i şuarâ-yı Mevleviyye*. İ. Genç (Haz.). Ankara: AKM Yayınları.
- Gündoğdu, M. K. (1997). *Müşak Baba*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Hüseyin Remzî. (H.1305). *Lûgat-ı Remzî*. İstanbul.
- İbadullah Camii. (t.y.). Ankara rehberi web sayfasından 31 Ekim 2015 tarihinde <http://www.ankararehberi.com/badullah-camii.html> adresinden erişildi.
- İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu*. (1958-1967). İstanbul: MEB Yayınları.
- İşçen, Y. (2013). Osmanlı Devleti döneminde Ankara hanları ve otelleri, 02 Kasım 2015 tarihinde <http://e-bulden.library.atilim.edu.tr/sayilar/2013-03/ankara2.html> adresinden erişildi.
- Kesik, B. (2014) *Râzî, Yazıcı Abdullah Efendizade Abdüllatif Râzî Efendi*. 17 Kasım 2014 tarihinde <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=3185> adresinden erişildi.
- Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*. (2006). Ankara: TDV Yayınları.
- Mehmed Süreyya. (1996). *Sicill-i Osmanî*. N. Akbayer (Yay. Haz.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Okur, A. K. (1994). *Râzî Abdüllatif hayatı, eserleri, edebi kişiliği ve divanı'nın tertibi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Öztürk, N. (2014). Hatt-ı Hümayun ve vakfiye hükümlerine göre Ankara Mevlevihânesi. A. Karaismailoğlu (Ed.). *Mevlânâ Araştırmaları 5* içinde (ss. 31-81). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Râmiz ve Âdâb-ı Zuraî'ası*. (1994). Ankara: AKM Yayınları.
- Râzî [elyazması]. (t.y.). *Divan*. Nu. 147. Ali Emiri Manzum Eserler Bölümü Millet Kütüphanesi, İstanbul.
- Sahih Ahmed Dede. (2003). *Mecmuatü't-Tevarihü'l-Mevleviyye Mevlevîlerin tarihi*, C. Zorlu (Haz). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Son Teşkilât-ı Mülkiyyede Köylemizin Adları*. (1928). İstanbul: Türkiye Cumhuriyeti Dâhiliye Vekâleti Nüfus Müdiriyyet-i Umûmiyyesi Neşriyatından Aded 3, İstanbul: Hilâl Matbaası.
- Tuman, M. N. (2001). *Tuhfe-i Nâilî-I*. C. Ankara: Bizim Büro Yayınları.